

279849

REVISTA ISTORICĂ

ANUL al VIII-lea, N-le 1-3.

IANUAR-MART 1922

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE

PUBLICATĂ
DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

SUMARUL :

- N. Iorga* : Molière și Români (comunicație comemorativă la Academia Română).
- N. Iorga* : Cele mai vechi cronici ungurești și trecutul Românilor. Epoca angevină (comunicație la Academia Română).
- DOCUMENTE. *C. J. Caradja* : Corespondența lui Capodistria cu Ioan Caragea Voevod (urmare și sfârșit). — Carte de afurisenle a Mitropolitului muntean Teodosie.
- I. Băcilă* : Stampe și portrete necunoscute privitoare la Istoria Românilor.
- P. P. Panaitescu* : Iarăși „unchiul“ lui Ștefan-cel-Mare. — Știri venețiene contemporane asupra bătăliei de la Baia.
- Leca Morariu* : O scrisoare a lui I. Porumbescu.
- Victor Motogna* : Țara Brodnicilor și Vrancea. — Tot în chestia etimologiei „Dunării“.
- N. Iorga* și *C. C. Giurescu* : DĂRI DE SAMĂ. — CRONICĂ.

1922

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC“ S. A., BUCUREȘTI

Sibiu

477

PREȚUL : 10 LEI.

Sibiu

7.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Molière și Romîni

— Comunicație comemorativă la Academia Romîna —

I.

A comemora pe Molière astăzi, în toate țerile, la toate națiunile, este înaintea de toate o lecție de naturalitate, de adevăr, de sinceră și vieaie *democrație literară*.

După atîta trecere de vreme comediile lui, represintate de altfel continuu pe toate marile scene ale lumii, au apărut ca și cum, în forme de generalitate umană, ele ar reproduce lucruri și ar fixa tipuri care se perindează zilnic, cu mici modificări de timp, supt ochii noștri chiar. Despre valoarea lor s'a vorbit cu căldura neprefăcută care întîmpină producțiile cele mai alese ale spiritului contemporan. Adunările învățate care, cu prea puține și explicabile excepții, și-au lăcut datoria de a se asocia la această dovadă de recunoștință a civilizației moderne față de unul dintre cei mai autentici precursori ai ei, au căutat, după scopul pe care sînt chemate să-l urmărească, dacă nu părți inedite din viața și opera lui — ceia ce ar fi prea greu —, măcar explicații care să nu se fi dat până azi sau asupra cărorora să nu se fi insistat în de ajuns.

Să încercăm a o face și noi în ce privește una din laturile acestei mari evocații de viață.

În istoria teatrului frances se pot fixa epoce și din punctul de vedere al mediului de unde pleacă și către care se îndreaptă.

Avem astfel, cu misterele medievale, nu numai o simplă emanație a Bisericii din acel timp, ci o pătrundere pe alocuri în ceremoniile ei a spiritului popular din acel timp. Oricare ar fi caracterul personagiilor, luate din lumile cerești și din adunările infernale, oricît de mult s'ar ținea la legenda Scripturilor ori la ale Vieților de sfinți, dialogul întreg e o poesie populară ori o glumă populară. Între el și cîntecul acelorasi mulțimi — cu excepția așa-nu nitelor *chansons de geste*, care sînt cu totul alt-

ceva — ori anecdota populară presintată în prosă nu e nicio deosebire de esență.

Mișcarea aceasta dramatică, în așa de strinsă legătură cu tot ce sufletul popular cuprinde mai elementar și mai spontan, se lovește de-odată de normele stricte, fixe, tiranice în formalismul lor, ale Renașterii, basată pe transmisiunea literară a antichității. Nu există însă în de ajuns nici producători după aceste tipicuri invariabile, nu există nici un public destul de înțelegător pentru dînsele și nu există nici limba definitiv stabilită a genului. În general teatrul cel nou, întrebuintînd la început limba latină însăși, se închide în școli, care vor păstra până târziu această datină, mergîndu-se de la Colegiul iesuit unde a învățat Montaigne până la reprezentațiile de drame sacre, biblice, ale fetelor de la St. Cyr la capătul epocii lui Ludovic al XIV-lea căzut în devoțiunea bătrînețelor.

Iată însă că, spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, apare, în Spania întâiu, apoi în Anglia Elisabetei, pe urmă în Franța, ieșită din tragedia reală a războielor de religie, un teatru de atractivitate, ținînd samă de gustul mulțimilor către care se îndreaptă, amestecînd comedia cu tragedia după dorința acestora și recurgînd la graiul familiar pentru ca prin el să-și realizeze efectele.

E un teatru plin de mișcare și de zgomot, purtînd pe dînsul pecetea vremii și avînd timbrul special al publicului său. Îl fac de obicei cîrturari cari nu sînt din cercul ales al erudiților și n'au atingere cu acele culmi ale societății în care se înșiră solemn curtesanii. Dar autorii o nemesesc și mai bine decît un Lope de Vega atunci cînd ei sînt chiar meșteșugarii artei lor. Shakespeare n'a fost, n'a vrut și n'a putut să fie altceva decît un actor și un antreprenor de teatru; dincoace de Canal, un Hardy are aceiași calitate socială și aceiași pregătire literară. Și unul și altul înjghiabă după necesitățile scenice, după cerințele spectatorilor operele lor, și se întîmplă că ale celui d'întăiu sînt cel mai mare monument literar al omenirii moderne.

Molière e din această familie, dar el e și pentru Curte, pentru o Curte care-a ajuns să fie principalul resort în toată viața națională. Si aici află două mode literare foarte puternice: de o parte aceia a Spaniei, căreia-i aparțin pe rînd două regine, Ana de Austria și Maria-Teresa, și a căreia limbă era vorbită până în ultimul timp ca fiind de o esență superioară celei fran-

cese, iar, de altă parte, cultul adus de mult și tot mai mult antichității.

El, elev al Colegiului din Clermont la Paris, avocat la Orléans, *valet de chambre tapissier* al regelui, traducător al lui Lucrețiu, dar autor al tragediei *La Thébaïde*, are de rezolvit deci problema de a pune de acord o tradiție națională populară cu o reglementație culturală de import, de a împăca gustul publicului celui larg cu pretențiile celui îngust, de care el atîrnă însă ca om așa de mult, de a da graiului vulgar decență și nobleță artistică și graiului selecționat și regentat viciociunea pieței și a stradei.

A primit și el datoria de a păstra unitatea de loc și de timp, a adoptat pompoasa îmbrăcăminte a lungului vers alexandriu — a cărui traducere în oricare altă limbă răpește totdeauna din naturaleta dialogurilor —, a împrumutat intriga clasică pentru a da stofă comediilor sale și a pus nume luate de-a dreptul din onomasticul lui Plaut și lui Terențiu. Dar s'a oprit aici.

A cules cu mini lacome din realitatea contemporană, nelăsînd dîncolo de cercul atenției sale nimic din ce i se mișca în jur. A avut curajul de a face ca personagiile sale să vorbească în teatru ca și în viață. A cultivat farsa fără a înjosi teatrul. Dar a făcut și mai mult decît aceasta.

În loc să ia tipul creat de clasici pentru a-l contraface fără atingere cu vre una din realitățile epocii sale, el a început de la cunoștința perfectă a acestor realități înseși pentru a extrage din ele figuri ca Tartufe, Avarul ori Misanthropul. Și, fără a se teme de marile dușmării ce trebuia să stîrnească, el a dus, nu numai contra viciilor caracterului, dar și contra păcatelor modei: pretenție provincială, pretenție erudită, culturală, pretenție femeiască, o luptă care din piesele lui însuși a trecut în aceea explicare la dînsule care sînt așa-numitele „critice“ în formă dramatică.

E o elaborare originală a unor adevăruri contemporane, și, dacă la capăt s'a găsit eternul uman pe care acei cari-l recomandă nu-l recunosc în exemplarele vii ale oricării țeri și oricărui veac, atît mai bine. El îl aflase fără a-l căta.

II.

Dar, dacă o asemenea operă n'ar putea răzbi în mediile culturale mai puțin dezvoltate prin ceel ultim extract de psiholo-

gie umană desfăcut cu atîta artă din elementele date de viața încunjurătoare, faptul că în cuprinsul ei apar adesea ineseși aceste elemente, agrementate, dar nu încă pe deplin prelucrate, face că mediile acelea pot primi de la început pe Molière printr'o parte din teatrul său pentru ca să ajungă la cealaltă numai la capătul unui mai lung proces de civilizație.

Așa s'a întîmplat cu societatea romîno-greacă din Orientul european, la începutul secolului al XIX-lea, singura din toată această parte a continentului care putea să aibă un interes pentru producțiile literare ale Apusului mai înaintat. Și zic: societate romîno-greacă, nu numai pentru că atîția Romîni, cunoscuți și necunoscuți, au scris în elenică ori în vulgara vremilor, ci și pentru că publicul, prenumerații, abonați, spectatori, era în cea mai mare parte romănesc sau romanisat. Și tipăriturile din Viena ar fi fost imposibile fără ajutorul negustorilor macedoneni și al boierilor din ambele Principate. În cîte biblioteci bcieresti am cercetat, Molière mi-a apărut odată—ceia ce nu înseamnă că el s'a aflat în această singură colecție—in ediția de la Amsterdam, din 1722—in legătură proprietarul trecător vorbea despre nu știu ce «iapă tretină» și «cal murg zmău»¹—, alături cu Terențiu în traducerea din secolul al XVIII-lea a abatelui Le Monnier și cu *Le Dissipateur* al lui Destouches.

Cele d'întăiu representații de teatru străin în București înainte de 1821² începură însă cu tragedii traduse în grecește, *Meropa* și *Temistocle*, ori cu imitații ale poetului neo-elenic Atanasie Cristopulo, *Moartea lui Patroclu*.

În acel moment însă apăruse la Viena o traducere neiscălită (în loc de nume, trei steluțe), a *Averului* ('Ο φιλάργυρος κατὰ τὸν Μολιέρου... ὅπ' ***). E o lucrare extrem de prețioasă pentru vocabulariul curent al limbii familiare. Pentru o mai largă răspîndire traducerea, întovărășită de o lungă prefață erudită, în care poate am recunoaște pe călugărul Daniil Philippide, naționalizează grecește personagiile, care se chiamă deci Zoîța, Dimitrakis, κερὰ Κακοῦλη, κερὰτ'α Σοφοκλιῶ, Βαρδαλαμπόρουμπας, Ἐξήτα-βελώνης, Βράκας, Στροβίλης.

Pentru a urmări seria acestor traduceri grecești în legătură cu țerile romănești, avem, în 1827, traducerea lui *Georges*

¹ *Analele Academiei Romîne*. XXXIX, p. 11.

² *Ibid*, XXXVIII, p. 387.

Dandin de cunoscutul profesor C. Aristia, apărută la Tipografia Nouă din București (Γεώργιος Δαντίνος, ὁ ἀντροπιασμένος οὐλύγος). Și aici numele personajilor sînt schimbate, dar, data aceasta, în formele obișnuite la noi: Săftica, celebri Crăcănescu (Κρακάνεσκος), cucoana Crăcănească, Dincă, Ancuța, Marin, Iani.

Târziu, la 1845, se publică apoi la Walbaum, în București, traducerea greacă, de un necunoscut, a lui *Cocu Imaginaire*, Ὁ κατὰ φαντασίαν κωμικός, în care eroii sînt Ieronim, Dionisie, chir Zafiris, Sarats¹.

Inițiativa traducerii lui Molière în românește aparține lui Eliad, în legătură cu Societatea Filarmonică. Îndată după ce luă hotărîrea aceasta, colaboratorii i se oferiră, din acea tînără boierime munteană în care și femeile, ca „Zmărăndița Porumbari“ (care-și alesese „Somnambula“ sau „Insomnumbla“ lui Scribe) și „Catinca Simboteanca“ (ei îi revine *Meropa* lui Voltaire) cereau să li se facă partea de muncă literară.

Eliad însuși traduce pe *Amfitrion*, care și apare la 1835, purtînd în titlu ciudata însemnare că e «de la Mollier» (*sic*). Pentru a se vedea ce potrivit era stilul său familiar și sprinten pentru a reproduce iutele dialog al originalului, dau aici aproape toată pagina întăiu:

«Drum bun, dragă nepoate, fă bine și oprește puțin; am două vorbe să-ți spun din partea lui Joe.

Noaptea

A! a! Dumneata ești, domnule Mercur? Cine te-ar fi cunoscut în această stare!

Mercur

În credință, sînt foarte ostenit de atîtea treburi cu care mă încărca Joe, și mă pusei pe acest nor a mă odihni, așteptîndu-te ca să vii.

Noaptea

Ai greșeală, Mercur, și nu-ți iei socoteala: șade bine zeilor să zică că sînt osteniți?

¹ Ca prenumerați, clerici greci, dragomanul austriac C. Țincu, C. Rolla, C. Caragiale, Ștefan Rasidis (tipograful Rasidescu), Macedoneanul Mihai Partzula, un număr de profesori (și un Gh. Rolla), frații Nicolae și Ioan Calenderoglu, persoane din Brăila (un Deladetzimas), din Turnu și Caracăl (consulul grec C. Rhodios, dr. Zisu Kamopheos).

Mercur

Și ce, zeii sînt de fier?

Noaptea

Nu, dar trebuie cineva totdeauna să păzească cuviința: sînt niște vorbe care micșorează această mărime, și trebuie să le lase cineva pe sama oamenilor.»

Evident că asemenea însușiri nu se pot cănta la traducătorii improvisați, cari-și adaugă ostenele la ale initiatorului. Totuși tinărul Iancu Dimitrie Ghica, înainte de a pleca la Paris, lasă colonelului Cîmpineanu o foarte bună traducere a „Prețioaselor“, și ea apărea în același an 1835, cu banii fondului D. N. Danielopol, rămîind „a se vinde spre folosul casei soțietății“.

Ca și în traducerile grecești, expresiile familiare se găsesc cu grămada. *Prețioasele* sînt aici «chirațițe de județ»; e vorba de „jupfnese“. Dacă se întîlnesc unele din neologismele preconizate de Eliad, ca „visită“, „tact“, „a aploda“, „oameni galanți“, «declarația», plus «pomadă d'ea bună», dialogul lui «Mascarilie», lui «Corgibù» și al celorlalte personaje e plin de autentice expresii bucureștene.

La plecare: «Noi îți mulțămim de bunătate și sîntem sluga dumitale cu plecaciune. — Ei sărac!, prea ieșiră nemulțumiți». La o ceartă: „Ce, mă rog, muriți dacă n'ei face atîta cheltuială ca să vă ungeți botul“. Într'o efusie intimă: „O Doamne, verișorică, ce prost e tată-to! Ce cap gros și ce 'ntuneric în sufletul lui“. Și, cînd e vorba de „vre-un fur de inimi, de vre-o injunghiere a nevinovăției“, pare că am ceti o piesă originală.

Tot din 1835 e apoi *le Bourgeois gentilhomme*, al cărui titlu se păstrează în limba francesă. Traducătorul iscălește „N. N.“. I. Voinescu, căpitanul, traduce *Bădăranul boierit*¹. Stilul e mai greu. Ca probă acest pasagiu: «D. Jurdan ăsta este un chilipir prea bun cu fantasiile de nobleță și de galanterie care și-a băgat în cap, și musica dumitale cu danțul mieu ar trebui să se roage la Dumnezeu ca toată lumea să-i fi sămănat».

Iancu Ruset, care e și introducătorul în românește al lui *don Quixote*, dar în prelucrarea francesă a lui Florian, publică tot

¹ Exemplarul Academiei Romîne are această dedicație manuscrisă: „Dăruită drept suvenir de prietenie d-i [= demoaselei] Elenchi de N. Băluță; 1836, Iulie 19, București“.

la 1836 ceva mai greu, *Avarul*, „*Zgîrcitul*“. Și, urmînd exemplul traducătorilor greci, el preface personagiile în Romîni contemporani: Despa, jupîn Moisi zaraf, meșterul Ciuflea, „bucătar și vizitiu al lui Arpagon“, „Șolcan, sluga lui Cleant“, „jupăneasa Păuna, slujnica lui Arpagon“, „Mierliță, Obăzor, lacheii lui Arpagon“. Traducerea însă, cu „trage-te“ pentru «retire-toi», a mai slabă.

Cam de aceeași valoare e „M. de Pourceaugnac“, „d. Porsoniac“, în traducerea lui Grigore Grădișteanu. Dar tînărul boier nu cunoaște împrejurările piesei, și astfel e vorba înăuntru de „un avocat din Limoga“, de un «Limogean» și o «Limogeancă». «O să fie mare plăcere să vezi spînzurînd pe Limogeanul ăsta.» Sînt și «dorobanți» în piesă.

C. Rasti dă «Vicleniile lui Scapin», tot în acest an. Octav spune lui „Silvestru“: «Cînd va afla taică-mieu toate cîte le-am făcut, parcă-l văz cum o să mă ocărască și o să mă facă ca pă dracu!». Așa vorbesc între ei curtenitorii „coconițelor“ după fapta celor din București pe acea vreme.

Ioan Burchi, cumnatul lui I. Voinescu, dă *Sicilianul sau Amorul zugrav*, într'o arhaică formă plăcută: „Oh ce beznă de întunericism“, spune cel ce-și caută drumul. „Cerului i a venit poftă astă seară să se facă ca un măscăriciu (!), și nicio stea măcar n'a venit să ni dea obraz și să s'arate cituși de puțin.“ Și mai era vorba ca Voinescu să traducă *Bolnavul fără voie*, iar Burchi, din Lesage, pe „Crispen rivalul stăpînului său“ și pe «Turcaret».

Cum se vede, nu se încerca, afară de *Avarul*, traducerea pieselor mai grele, pe care nici publicul nu le-ar fi putut înțelege pe deplin. Mult timp, de altfel, nu s'a mai făcut astfel de traduceri, după marele entuziasm de la început al tineretului artistic cu bunăvoință.

În Țara-Românească mai găsim până în epoca literară mai nouă o singură traducere, îndrăzneată, dar puțin reușită: a *Scoalei femeilor*, de I. H. Zot, care-și dedică lucrarea contelui Scarlat, Carol, Rosetti. Neologismele nu sînt așa de multe, dar „pre legea mea“ se întilnește cu „uite abia scăpăm scurt“. *Don Juan sau ospățul de piatră* al lui M. Costiescu e în stilul ncu, incolor și fals.

Moldova vine acum la rînd, noua Moldovă a absolvenților

Academiei Mihăilene, a lui Malgouverné și Maisornabe, căci repertoriul Teatrului din Iași nu cuprinde ca piese străine decât melodrame ¹. Cu școlarii cari-și terminaseră studiile, Asachi, rivalul moldovean al lui Eliad, încercase, la 1837—38, o serie de traduceri, între care și din Molière. Dar omul cu o largă cultură occidentală, care trăise la Viena și iubise în Italia, nu alege farse, ci „Avarul“ și „Critica școlii temeilor“ ².

Fără a face parte din această pleiadă de tineri cărturari, o femeie, Elena Stamatii, soție sau fiică de profesor la aceeași Academie ³, dă însă, de la 1850, «Prețioasele ridicule», cu acest subtitlu neînțeles însă: „cuconițele“ („chirațițele“ de la Munteni) «de scoarță». Forma e fără energie și elasticitate, iar cunoștințele scriitoarei improvizate, care înțelege totuși asemănarea dintre cele două epoci, se vădesc din scurta prefață în care spune: «Epoca Franței din veacul trecut (*sic*), în carele și el (Molière) au viețuit, aceia era o epohă de regenerare, cu carea a noastră în miniatură samănă foarte mult».

Iată însă că, puțin mai târziu, Costachi Negruzzi dă scene, care s'au jucat, din *Femeile Savante*, și un poet din aceeași Moldovă încearcă întâia traducere în versuri a unei piese de un ordin mai înalt. Gheorghe Sion cuprinde într'un singur volum elegant și *Zaira* lui Voltaire și *Misanthropul*. Pentru acea vreme era o foarte onorabilă îndrăzneală, dar, din nenorocire, în loc ca traducerea să poată reda toate artificiile de cesură prin care scriitorul știa să varieze expresia alexandrinilor săi, se rupe la fiecare moment însuși accentul firesc al cuvântului. Un exemplu:

Inima-mi acuma este cu prisos amenințată,
Și văd c'o să vie timpul ca să ne stricăm odată:
Numai 'n așa cas virtutea putem ca s'o dobîndim.

O și mai săracă fasă vine după Unire. În 1872 Sion își reîmpărește traducerea, iar în unul următor un nechemat, Chircu-escu, atacă pe «Tartufe»: „Tartiful, hypocritulu“, pe care-l pune 'n fruntea propriilor sale poezii. Versul e și mai slab decât al lui Sion:

¹ V. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, II, pp. 221—2.

² *Albina Românească* pe 1838, nr. 101.

³ La Iași am aflat, în anticvăria Kuppermann, o cântăciță francesă dată de Vogoridi unei străine, iar de dînsa prietenei, această Elena Stamatii.

Lasă-mă, noră-mea, lasă : mă rog, nu te deranja...

În ce privește Ardealul, dacă d. Virgiliu Popescu nu reușește în *Zgîrcitul* de la Brașov (1882), biblioteca populară a „Tribunei“ încearcă la 1886 o altă traducere, escelentă, dar fără caracter. Dincoace de munți numai un domn Last, traducătorul lui Caragiale în limba germană, presintă *La jalousie du Barbouillé* în același an, în stilul curent de gazetă.

Am putea zice că versiunile serioase s'au isprăvit. Doar dacă, în epoca lecturii franceze directe și a complectei anarhii în domeniul traducerii literaturii mari ale Apusului, un poet cu nume, Haralamb Lecca, va pune în versuri românești *Tartufe*. Ele sînt bogate în hiaturi și în general de o grăbită factură slabă Judecați:

- Fiindcă, cum e calea acum, eu nu mă 'mpac
 Și văd că nici se poate să-mi fiți și mie 'n plac,
 • Orice prin cap mi-o trece să-i spun îmi e permis.

Versiunea d-lui C. Toma, care se întrebuițează la Teatrul Național din București, e mai fluentă, dar fără culoare și mlădiere. Cu mult superioară e forma poetică în traducerea, care a trecut cu totul neobservată, a lui *Sganarelle*, de locotenent-colonelul I. Stroja din Iași. Să cităm ceva:

Să fii încredințată că 'ndată ai să 'nveți
 Cum știe chiar și tatăl să dea a lui poveți,
 Așa dar, domnișoară, ca să termini odată,
 Ai să primești bărbatul ce eu ți-l dau ca tată.

Sau, aiurea:

Affînd că se mărită, în marea-mi desperare
 Ce sufletu-mi cuprinde, plin de amorul ei,
 Alerg și vin aice ca să m'asigur ce i'.

Ceia ce au făcut bibliotecile de popularizare din Molière e mai adesea ori o insultă adusă marelui scriitor. Un stil de duzină, oricît s'ar fi dezvoltat limba după pipăirile și șovăielile din 1835-6, nu e tot ce merita gloria lui. În asemenea culegeri, au apărut, iscălite sau neiscălite, *Avarul*, *Bolnavul închipuit*, *Don Juan* și poate și altele, care-mi scapă din vedere.

* * *

Cred că Academia noastră are și altă datorie decît aceia de

¹ O observație: pe vremea lui Molière nu era „fotografie“.

a asculta asupra lui o comunicație ocazională ca aceasta într-o modestă sală de bibliotecă. Îi revine sarcina de a pune la îndemâna întregului nostru popor în traduceri revizuite și completate de dînsa această comoară de spirit și de bun simț care e opera lui Molière.

N. Iorga.

Cele mai vechi cronici ungurești și trecutul Românilor

II.

Epoca angevină.

— Comunicație la Academia Română —

I.

Se pare că, din momentul cînd Simon de Kéza părăsește povestirea împrejurărilor mai nouă din istoria ungurească, nimeni n'a încercat să alcătuiască într-o povestire urmată povestea unei dinastii în decădere. Despre Ștefan al V-lea se spune în compilările veacului următor, după lupta de la Vidin, anul morții, locul de îngropare, despre Ladislau al IV-lea se menționează că a învins pe Boemul Ottokar și că, la 1282, a purtat o luptă, «la locul Hood», cu „Oldamur, ducele Cumaniei“, distingîndu-se cutare tovarăș al lui, Lorand, fiul lui Toma. Sînt însemnări făcute an de an, ca și aceia despre năvălirea tătarească pînă la Pesta în 1285 și despre legăturile regelui cu „princesele“ cumane „Edua“, „Cupchach“ și „Mandula“, poate și despre solia legatului papal contra portului cumanic, cu barbă, păr lung și căciulă (*pilei cumanici*)—și ne întrebăm dacă nu era o influență din Răsărit mai largă decît suptirea pătură de nobili cumani, la care deci participam și noi (cf. rostul clasei militare bulgărești față de Slavii supuși). Aceiași Cumani, Arbutz (numele Harbutz s'a păstrat și ca onomastic la noi: Podul-lui-Harbutz la Botoșani), Kemenche și Turtule (numele nu e cumanic), ucid pe rege, care e răsbunat de Palatinul „Myze“, fratele Eduei, care „Myze“ ar fi fost odată musulman («sarracenus»); deci nici sora lui nu era în adevăr de rasă cumană. Cu privire la Andrei al III-lea Venețianul, această rudă a regelui ucis, — care, el, luase pe fiica regelui Carol al II-lea din Neapole—, era fiul lui Ștefan, fiu postum al lui Andrei al II-lea, care, căsătorit cu fiica marchisului de Este, trăise ca fugăr în Spania,

la Iacob de Aragon, cumnatul său, și, podestà la Ravena, se însurase apoi la Veneția, însemnările lipsesc. Grija se îndreaptă acum asupra dinastiei celei nouă, angevine.

II.

Carol-Robert, odrasla dinastiei franceze, venit din Neapole, n'a adus de la început cu dînsul concepții proprii terii sale de origine. Dar nici în Ungaria decăzută de la începutul secolului al XIV-lea n'a aflat elemente vii și viguroase ale unei mai vechi civilizații proprii. Astfel mai multă vreme istoriografia lipsește, rămîind ca mai târziu conștiința faptelor care nu fuseseră însemnate în cronici contemporane să fie reconstituită, completată cu notițe colaterale și pusă în legătură cu mărturiile despre epoca mai veche.

E sigur că autorul compilației, un Ungur¹, care scria, cum spune în fruntea așa-numitei — și rău numitei — „cronici de la Dubnicza“ — la 1358, n'a avut înaintea sa nicio cronică a Ungariei, ci numai una pentru Ardeal, unde Carol-Robert a pătruns mai târziu, și nu fără greutate. Să încercăm a defini partea pe care o aduce el.

În lupta pentru tron, care se poartă între Carol-Robert, mai de mult adus în țară ca moștenitor, între Vencelas de Boemia, nepot de fiu al lui Ottokar, soț, acesta, al Anei, fiica lui Béla al IV-lea, și, mai pe urmă, și Otto de Bavaria, Ardealul a avut o parte însemnată. Cei cari aduseseră pe copil, în vîrstă de unsprezece ani numai, erau nobilul ardelean Ugrinus, cu numele nemaghiar, apoi un Henric Banul, al cărui titlu îl arată tot Ardelean, și fratele său Ioan². Adăugim că numele lui Ugrin, cu titlul de *magister*, vag, care putea fi foarte bine înlocuit pe acela de *jude*, apare, în legătură cu acea posesiune ardeleană care i se confirmă, la 1291, cînd regele Andrei ține la Bălgrad sfat de orînduire nouă a părților ardeleni, „cu toți nobilii, Sașii, Secuții și Romîni din părțile Ardealului“³. Dacă la 1292 se întilnește apoi o „universitas nobilium ongarorum, Siculorum, Saxonum et Cumanorum“⁴, aceasta arată echivalența

¹ V. p. 56 : „in nostra autem lingua vezetnemet“.

² Florianus, III, p. 111.

³ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 177. no. 244: „universis nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus transilvanis“.

⁴ *Ibid.*, p. 193.

dintre „Cumani“ și Valahi“. În cearta pentru coroană Carol-Robert e candidatul lui Ugrin, pe care-l susține și Mateiu Oma-deus, al cărui nume e scris și Homadeus, Homideus, dar care ar părea să fie Amadeo, vre unul din Italieuii aduși de Andrei Venețianul, dacă n'am găsi încă din 1280 pe tatăl său în calitatea de conte al Sibiiului¹. De cealaltă parte sînt episcopii, și cel de Orade, un fel de rival pentru această dîrză nobilime ardeleană care înțelegea acum să dispuie de tronul Ungariei². Dacă ei află un sprijin în cutare Petermann, din burghesia germană a Budei, Papa, avînd legăturile sale italiene cu Angevinii din Neapole, ia hotărît partea lui Carol-Robert, pe care neconținut îl vor sprijini și conduce legații.

Cînd se pare totuși că nu va putea să rămîie copilul rege, cei doi „fii ai lui Henric“, Henric Banul și Ioan, se adresează Bavaresului, care va fi uns, nu numai de episcopul de Veszprim, ci și de cel de Ceanad.

Otto, ca rege și al „Cumaniei“ și „Bulgariei“, întărește la 1306 un privilegiu al mănăstirii Cırța³. „Fiii lui Henric“ îl vor fi dus în Ardealul lor, supt comanda unui „Beke, fiul lui Toma“ (un alt «Beke», fiu al lui Ștefan de Dengelegh, e, la 1320, castelan de Unguraș în Ardeal⁴).

El apare la Seghedin, și mulți Sași vin în marea lui oaste; apoi înaintează și pînă la Bistrița, dar provincia nu-l primește: „Ladislau Voevod l-a prins și l-a ținut în lanțuri în cetatea sa multe zile“, spune cronica⁵. Voevodul ardelean, ale cărui legături cu cel din Argeș, peste munți, sînt cunoscute⁶, păstrează coroana, pe care deci Otto, crezîndu-se rege asigurat, o luase cu sine pentru această înstăpînire a puterii sale în Ardeal. E un om puternic: frate cu episcopul țerii, Petru. *De sigur că între el și Voevodul românesc erau dese legături*, căci le constatăm față de regele

¹ *Ibid.*, p. 142. Cf. *ibid.*, pp. 192. 256. — În actul din 1292 (p. 192) e a se ceti „Homodeus quondam Palatinus“, căci v. p. 296 (1310): „Omodeus Palatinus“.

² Florianus, *l. c.*, p. 112.

³ Zimmermann-Werner, I, p. 231.

⁴ *Ibid.*, pp. 347-8.

⁵ Qui in brevi terram Erdeel cum Beke filio Thome censuit visitare, ubi Ladislaus Voivoda ipsum captivavit et in castro suo tenuit vinculatum multis diebus (Florianus, III, p. 114).

⁶ V. această *Revistă*, an. 1920, p. 199.

Serbiei, al cărui fiu luase pe fata lui Ladislau¹. Legătura cu shismaticul sîrb, asupra căruia apasă cronică, nu e de loc fără însemnătate. Cu multă greutate acest potentat cu întinse legături cedează insistențelor legatului și restituie coroana pe care și-o pune pe cap fiul regelui napoletan². Înfățișîndu-se la Seghedin, cu Omadeus, în ziua de 8 April 1310, el recunoaște pe Carol³, cedîndu-i minele de la Rodna, comitatul Bistriței, al Sibiului, Secuimea, Dejul, Clujul, «Zeék» (Cicul). El însuși, ca și fiii lui, Ladislau cel mare și Ladislau cel mic, joacă și mai departe un rol în istoria Ardealului⁴.

Dar dintr'un act de la 1301, apoi din altul al lui Carol, datat 1313, se vede că posesiunile ereditare ale lui Ladislau erau în părțile *Tirnavelor*⁵. Din relațiile cronicei secolului al XIV-lea care se zice „de Buda“ cetim apoi că o parte din compilație se datorește unui *archidiacon de Tirnave*, totodată preposit de Alba și vicecancelariu, *Ioan de Küküllö*, care e lângă rege, în Novembre-December 1310⁶. Am găsit deci legătura între rolul lui Ladislau și al celorlalți Ardeleni în criza dinastică și între clericul care se găsea, supt influența puternicului Voevod cu legături la «shismaticii» din Țara-Românească și din Serbia.

Sprîjinit de nobilii din această parte răsăriteană, Carol-Robert mută aici centrul influenței sale. După ce de la 1296 la 1310 Voevodul avuse în această parte toată puterea, reunind cu Ardealul și comitatul Solnoc⁷, el apare sporadic, cum am văzut, dincoace de Tisa, în Novembre-December 1310, făcînd confirmări și donații: între altele el așează la Bistrița ca nou conte pe un Moise fiul lui Moise, care e, foarte probabil, dintre Secui⁸. De acolo merge să se încoroneze la Rákos,

¹ Aceiași cronică, p. 115.

² *Ibid.*, pp. 115—6. El pare a fi fostul Ban (Zimmermann-Werner, I, pp. 89, 192), apoi și conte de Sibiu (pp. 121—2).

³ *Ibid.*, I, pp. 295-6.

⁴ *Ibid.*, pp. 306, 310.

⁵ „Iuxta Kükullew existentem, contiguum seu vicinam possessionibus praedicti Ladizlai Vairvode; *ibid.*, p. 110. Cf. p. 219: „quandam possessionem suam hereditariam in comitatu de Kükellew“: e vorba de moșiile „Bwn“ și „Uilak“. Contele „Bozouch“ (Bozonchi, Bosoancă?) avînd moși acolo, p. 322. V. și pp. 296—8.

⁶ Zimmermann-Werner, I, pp. 296—98.

⁷ Florianus, III, p. 118.

⁸ Zimmermann-Werner, I, p. 300.

la locul obișnuit, cea ce se înseamnă de cronicarul ardelean ¹. Lupta cu baronii nesupuși din Zips—spre cari tinsese Otto—se poartă în vecinătate; Omadeus fusese ucis la Cașovia de locuitorii germani, și Ioan de Küküllö, deprins cu lucrurile de acasă de la el, spune: „sau mai curînd Sași“ (*cassenses teutonici vel potius Saxones*) ². La 1315 regele tînră e la Timișoara, iar în Ardăal Nicolae a luat locul lui Ladislau, despre ale cărui măsuri silnice vorbesc cu desaprobare acte ale regelui ³. Șederea lui Carol în acest oraș, care-i datorește așa de mult, se prelungește în 1317, în care an se stinge aici soția lui Maria, fiica lui Casimir de Polonia ⁴. Regina moartă e îngropată în adevăr în Alba Regală, dar Beatricea de Luxemburg, noua soție a lui Carol-Robert, care se stinge curînd, află locul ei de odihnă la Oradea-Mare ⁵. La Timișoara stă regele și în 1319, iar în 1320, cînd se însoară cu Elisabeta, fiica lui Vladislav Lokietek din Polonia, îl găsim pe rînd la Seghedin întăiu, apoi iarăși în cetatea cea nouă de pe Timiș, unde i se va fi născut și fiul, mort îndată, Carol. E anul în care cei doi Voevozi ai Ardealului ieau cetatea Ciceului și fiii contelui sas Conrad, cari ajutaseră contra răscoalei lui „Ladislau fiul lui Ladislau“, cedează cetatea Săliștii, cu nouă sate săsești, între care Amlășul și cinci locuite de Romîni ⁶.

Vicecancelariul înseamnă aceste singure evenimente de familie: nimic despre ce se petrece în Ungaria. La 1322 el e înlocuit ca vicecancelariu prin episcopul de Alba, Ladislau, care, de altfel, nu va mai rămînea mult în funcție. Regalitatea angevină apare la Vișegrad, unde se naște alt copil fără zile, Ladislau: evenimentul îl va fi notat succesorul lui Ioan. Dar cel următor e clădirea bisericii din Lipova, a Sfîntului „Loys“, Louis, numele episcopului de Toulouse, unchiul după tată al regelui. În 1323 are loc revolta Sașilor ⁷; după biruința Voevodului, Ca-

¹ Florianus, III, p. 116.

² *Ibid.*, p. 118. — Ioan era și mai departe vice-cancelariu; Zimmermann-Werner, I, pp. 311, 312, 313, 316.

³ *Ibid.*, pp. 316-7. Se ieau măsuri contra fiului lui (*ibid.*).

⁴ Florianus III, p. 118.

⁵ *Ibid.*, p. 119.

⁶ Fejér, VIII ², p. 316; XI, p. 486; Hurmuzaki, I, p. 579, no. CCCCLVIII; pp. 584-6; p. 592, no. CCCLXVIII.

⁷ După Fejér, VIII ¹, pp. 538 și 648; VIII ², p. 86, Fessler-Klein, *Gesch. von Ungarn*, II, p. 40. V. și Hurmuzaki, I, pp. 593-4.

rol-Robert a trecut în Ardeal până la Orăștie, în August al anului precedent 1324¹: «Moise fiul lui Moise» se ridicase în Ardeal, la Ciceu². Tatarii de la noi năvăliau peste munți, și un Phynta de Mende, ofițer regal, e trimis în viitoarea Moldovă pentru a preîntîmpina un atac: „in terram ipsorum Tartarorum“, spune documentul³. Ludovic, Loys, viitorul rege⁴, e născut în Mart 1326 la Vișegrad, dar în Septembrie regele aleargă la Oradea-Mare și se ocupă de o afacere a Clujenilor în care e amestecat „Ștefan fiul lui Nicolae Voevod, conte de Maramurăș“⁵. Andrei, alt fiu, care va trăi, se naște la Vișegrad, devenit capitală statornică.

Din mijlocul acestor notițe de Curte, date în sama vicecancelarilor cari se urmează, se desface crudul episod, amintind Italia contemporană, al complotului lui Felician Zaach, în care samănă a se personifica opoziția față de noul regim a vechilor familii istorice ungurești. Scena se petrece la Vișegrad: regele, regina sînt răniți; „pedagogii“ apără pe copii. Cumplite pedepse ating pe atentator și familia lui: un fiu rupt de coada calului, o fiică decapitată, alta cu buzele și opt degete tăiate (regina pierduse patru). Se adaugă că de atunci regele a rămas bolnav.

Expediția din 1330 contra lui Basarab, Domnul Terii Românești, formează alt episod tratat pe larg, fără a se putea admite ca autor Ioan de Küküllö, mort de mult. L-am comentat altă dată, aiurea⁶. Adaug aici că *Dionisie, fiul lui „Ioanka“, pare a fi al lui Ivancu, deci un frate nelegitim al lui Basarab; neputînd fi Domn, el e așezat Ban la Severin; de la diasul ca pretendent (ad indictionem Dionisii filii, Ioancha sau Iancha) se începe nonorocita campanie, care merge până supt Argeș*⁷. Basarab oferă între aitele și un fiu zălog la Curtea regelui. Petru dominicanul care cade era poate viitorul episcop de Argeș. Doi ma-

¹ Zimmermann-Werner, I, p. 387.

² Hurmuzaki, I, pp. 589-90.

³ *Ibid.*, pp. 388-9.

⁴ Florianus, III, pp. 119-20: „nomine huius Sancti Confessoris, consanguinei sui, Loys“.

⁵ Zimmermann-Werner, I, 407.

⁶ Negociații cu el până în 1324 prin contele de Sălăgiu, Martin fiul lui „Buger“; Hurmuzaki, I, pp. 591-2.

⁷ *Ibid.*, p. 646.

gistri cari apără pe rege sînt foarte probabil Romîni, dintre pribegi: „Donch“ fiind Danciu, Ladislav, fiul lui, un Vlad, iar Berend, tatăl lui Martin *magister*, aminteste prin numele tatălui său pe Berindeiu, adversarul lui Ștefan-cel-Mare. «Donch» va merge cu regele și în Italia¹. Morala care termină povestirea arată un nou povestitor; se pare însă că e același ca pentru tragedia lui Zaach².

După știrea despre nașterea prințului Ștefan (1332), alte două episoade sînt călătoria lui Carol-Robert în vechea patrie pentru încoronarea lui Andrei (1333) și întîlnirea la Vișegrad cu Ioan regele Boemiei și cu Casimir al Poloniei³. Visita la Vișegrad a lui „Lothka, rex Ruthenorum“ în 1338 și noua vizită a lui Casimir cerînd pe Ludovic—*căruia nu i se zice Loys, ceia ce arată altă mîină*— pentru Polonia, plus o notiță despre lăcuste, sînt singurele fapte date de cronică pînă la moartea lui Carol-Robert în 1342.

Expunerea, largă, a unui om de la Curte urmează prin ceremoniile de la moartea regelui. Nu lipsesc nici versuri de pomenire, *metra*. Dar de sigur că acela care descrie cele d'întăiu mișcări ale noului rege Ludovic spre părțile răsăritene e altul decît povestitorul, foarte bine informat, al expediției din 1330. Gîndul ambițiosului tînăr era să recucerească „drepturile regatului său ocupate de prinții vecini și de rebeli sau smulse și usurpate de necredincioșii din regat printr'o cutezătoare presumpție

¹ Dăspăgubirea oferită de Basarab ridicîndu-se la 7.000 de mărci de argint, nu era o sumă așa de mare; Casimir de Polonia se răscumpără de *consul* boem cu 500 de mărci de aur (regina Elisabeta duce la Roma 27.000 de mărci de aur și i se mai trimet 4.000; p. 138 și urm.). Pentru cauza lui Andrei de Neapole se promit 44.000 (p. 141). Pasagiul (p. 127) care presintă pe Polon ca fiind dator cu cens vecinului său (cf. „*rex Polonis erat regi Bohemorum censualis*“ cu „*census debitus*“ al lui Basarab) e însemnat pentru a se vedea la ce se reducea de fapt „vasalitatea“ lui Basarab.

² După un document, au fost două lupte: „*semel et secundo*“; Hurmuzaki, I², p. 35. Pentru pace, tratată de însuși episcopul de Oradea-Mare, p. 37. Pentru căderea de pe cal a regelui, p. 15. Pentru pecete, p. 23. Săgêțile românești, I, p. 613, jos. Pentru păduri, p. 623. Cf. p. 625.

³ În Octombrie 1332 și în Novembre 1337 nouă apariție la Oradea-Mare a lui Carol-Robert (Zimmermann-Werner, I, pp. 459, 487).

în paguba Sfintei Coroane¹⁴. Sașii i se par că trebuie recoman-
dați: „quedam gens Saxonum in eius regno, in partibus Trans-
silvanie“, datori și ei cu un „cens obișnuit“ (dar expresia e
cam ca pentru censul lui Basarab: *censum consuetum*) și cu
„drepturi regale“. Alexandru, fiul și urmașul lui Basarab, *Alexan-
der Vayvoda transalpinus*, e recomandat și el ca «un prinț sau
baron» foarte puternic (*quidam princeps seu baro potentissimus*),
«supus autorității sale» (*dicioni eius subditus*), adăugându-se că
se revoltase, se depărtase de credință (*a via fidelitatis divertendo
rebellaverat*) pe vremea lui Carol-Robert și «rămăsese mult
timp în stare de rebeliune» pentru ca acum să fie la hotare
(«circa confinia ipsarum partium») și să cadă la picioarele lui
Ludovic (*ad pedes Regie Maiestatis*), ca daruri și giuvaiere (*cle-
nodia*)—ca acelea aflate în mormintele de la Argeș. Aici se in-
sistă precis asupra legăturii de vasalitate: el «recunoaște Dom-
nia sa supt sacra coroană» (*suum dominium sub sacra corona re-
cognoscendo*) și «din acel moment păstrează fidelitatea» (*ab illo
tempore fidelitatem conservavit*)².

Cum se vede, concepției mai vechi a legăturilor politice din
Orientul latin al Europei, ca aceia dintre Polonia și Boemia, îi
urmează această altă, de un caracter strict de vasalitate, ca în
Occident.

De aici înainte tot caracterul expunerii se schimbă. Atenția
e îndreptată spre Apus: călătorie a reginei-mame Elisabeta la
Roma, unde se strigă *Vivat regina Hungarie*, călătoria lui Lu-
dovic în Boemia (1345), și ca soț al Margaretei, fiica regelui,
expediția lui în Lituania. Numai de aici începe, cum crede edi-
torul Florianus, povestirea italiană a fratelui minor Ioan, un
Frances poate, care socoate³ în leghi „galice“, care descrie
moartea principelui Andrei, luptele cu Venetia, apoi acelea pe
care regala Ungariei le poartă în regatul de Neapole? Aș crede
mai curînd că ea începe cu însăși călătoria Elisabetei.

¹⁴ Iura regni sui per confines vicinos et principes occupata ac per rebelles seu infideles de regno temeraria presumptione in prejudicium sacre corone distracta et occupata (p. 137).

¹ P. 138.

² P. 164: „ad unam leucam gallicanam“.

În mijlocul expunerii e vorba de ciurma care în „Tataria“, — *deci și la noi*, — a luat 300.000 de oameni¹. Mai departe se povestește expediția din 1345 a Secuilor, „cu puțini Unguri“ (*cum paucis Hungaris*) contra Tatarilor, prinzându-se și tăindu-se „Othlamus“, al doilea după Han și cumnat de soră al lui, — o mare biruință cu spolii, steaguri și robi². Ea se atribuie intervenției Sfintului Ladislas. Altă campanie a Secuilor urmează în 1346³. *Toate acestea par intercalări.*

După dinsele, luptele din Italia se înfățișează pe larg, cu elemente retorice, cu afirmarea legăturii regelui cu Minorii⁴, ca și cum cronica ar fi de origine italiană. La ele ieau parte și Ardeleni, fără îndoială, fiind dat noul sistem militar al lui Ludovic, cu cavalerii rurali ai naționalităților, și mulți Romini, supt Voevodul Ștefan, fiul lui «Laczk de Herman», el însuși poate un Român, avînd «balaurul alb» (*draco albus*) pe steag⁵. Întîlnim și pe un Ștefan fiul lui Micu Banul („*filius Mich Bani*“). În regatul cucerit numai în aparență rămîne fiul lui Lațe, „ca un miel în mijlocul lupilor“⁶.

De aceiași mină sînt expunerile tot așa de pitorești ale luptelor lui Ludovic contra Lituanilor, cu asigurarea, pentru după moartea lui Casimir, a succesiunii lui în Polonia: pentru istoric condițiile pactului cu Keinstut, „prințul Lituanilor“, sînt interesante⁷, dar mai interesante pentru etnograf ceremoniile păgine care întovărășesc pacea: „jurămîntul lituanic“, cu boul roșu ce se taie pentru a se unge cu singele lui minile și fața cui jură, și cu trecerea de trei ori între cap și trunchiu. Cronnicarul călugăr se simte cînd executarea cuiva e pusă în legătură și cu ofense aduse Minorilor⁸. Și luptele contra Rutenilor „la hotarele Tatarilor“ (*in confinibus Tartarorum*) au același caracter. Nota feudală e menținută: castelanul de Belz a fost silit

¹ P. 148.

² Pp. 151-2.

³ P. 152.

⁴ „Tota anima mea in manibus fratrum minorum est“, spune el cînd e rănit; p. 158.

⁵ Pp. 154, 157.

⁶ P. 159. Cf. și privilegiul pentru Ștefan în Hurmuzaki, I², p. 9 și urm. I se imputa că a dus și Cumani (pp. 13-4).

⁷ E vorba și de apărarea contra Tatarilor (p. 160).

⁸ Pp. 162-3.

a face «omagiu»; cuvîntul este: *regi facit omagium*; se coboară atunci de pe ziduri „însemnele Lituanilor, capetele omenești cu părării negre”¹. Prin părțile tătărești, unde se adună alți dușmani, regele trece până „la marele fluviu al Tatarilor, anume Olth, a cărui lățime se întinde cît o leghe galică”. Aici scriitorul se înfățișează pe el însuși în suita stăpînului (Carol-Robert du-se-se, cum am văzut, în Țara-Românească, la 1330, un Dominican): „Și a cedat fratelui Ioan un cal pe care l-a avut mai bun, și l-a silit să încoate cu el”². Cînd vorbește de Ethel —, care ar fi Volga, dar de sigur că Ludovic s'a ținut numai în părțile vecine cu Galitia —, el nu uită să afirme că, după părerea curentă, acolo s'ar fi născut Attila, „cînd ceata Agarenilor s'a strămutat din Scitia în Panonia”³. Ludovic, și un vîntor de urși vestit, se bucură de vestea că în apropiere se află mulți Ruși și Tatarî: cine e «cavaler» (*miles*) să se gătească de dorita luptă. Cînd se spune că Tatarii de frica lui s'au dus spre Catai, „Kathayam”, recunoaștem cetirea lui Marco Polo. În desastroasa întoarcere vedem pe „frater Iohannes lector” așa de zdrobit că nu mai poate călări⁴. Pitorescul, în amănunte războinice, în cuvinte din limbile vulgare, se păstrează și cînd e vorba de luptele în Austria, către Tulln, ale lui Paul Lațc cu patru sute de „Unguri” săgetători, cari, dată fiind această întrebuintare a arcului, se vădesc a fi Romîni, ca aceia cari, în miniatura din *Chronicon pictum*, luptau la 1330 contra lui Carol-Robert⁵: scriitorul era prezent.

Urmează, din alt condeiu, expunerea aceluiași împrejurări, începînd de la lupta cu «Athlamos» Tatarul: aici se atribuie conducerea lui Andrei fiul lui Lațc. Numai aici e vorba de un războiu contra Bosniacilor rebeli. În expediția contra Venețienilor, cînd se pomenește de ajutorul «multor prinți ai țerilor ve-

¹ *Insignia Lithwanorum...*, scilicet capita humana cum nigris pileis (p. 164).

² Et fratri Johanni unum equum quem habuit meliorem concessit, et ipsum natate secum coegit.

³ «Circa cuius ripam olim Attila natus fuisse perhibetur, cum cetus Agarorum de Scitia in Pannoniam transmigravit.» Alurea (p. 167) se zice: *Huni Ungurilor*.

⁴ P. 166.

⁵ Lupte ardelene cu „cînii de Tatarî” în 1352; Hurmuzaki, I², p. 22, no. xvi.

cine» (*cum multis principibus circumpositorum locorum*)¹, ne gădim și la contingente românești. În aceia de la Neapole, Ludovic face cavaleri între rebelii italieni (*honore et cingulo militari insigniti*)². Cine scrie aici e un dregător al cancelariei, fiindcă citează un privilegiu pentru Ștefan, fiul lui Lațc³, dar amănunțita descriere a localităților ca și expunerea pe larg a petrecerii regelui în Roma, unde e aclamat ca «dominus Romanorum», arată că autorul a fost present. Între luptători se văd *Konya* fiul lui Toma Voevodul și Voevodul Andrei, cu frații⁴.

Povestitorul spune lămurit, înuainte de a isprăvi cu aceste lupte italiene, că n'a putut expune cum trebuie, după ani și zile, pentru că unele lucruri le-a aflat prin sine și altele «le a aflat prin alții vrednici de credință, cari aveau știința lucrurilor», așa că poate fi scușat⁵.

El va mai atinge expediția în Lituania, apoi în Rusia, care i se pare a fi o țară vasală a Coroanei ungare, ca și mai apoi Bulgaria (*regnum Rasie Sacre Corone Ungarie subiectum; regnum Bulgarie Sacre Corone subiectum*)⁶. E firesc, deci, ca în cea d'întăiu țară să se lase «Voévozi sau căpitani»⁷, — așa încît acesta e înțelesul cuvîntului. Dintre Romani apar aici un Petre Banul, care luptă și în Rusia și la Bologna, pe care o apără contra Visconților, și un Nicolae fiul lui Lațc, frate al lui Ștefan, care el recucerește Bisericii posesiunile ei italiene⁸. Cu expediția la Grebenița în Bosnia se termină această parte, a cărui continuare o va da compilatorul.

Să vedem ce adangă el la fapte pentru ca apoi să examinăm introducerea arheologică pe care o pune la începutul lucrării.

¹ P. 169.

² P. 171.

³ P. 174. Și alte donații sînt menționate (pp. 177, 179).

⁴ *Ibid.*

⁵ Tam luculenter et clare rerum gestarum seriem per distinctiones annorum et dierum, prepredientibus intervallis temporum, referre non potui, quia aliqua per me ipsum didici et aliqua per alics fidedignos, rerum noticiam habentes, intelleximus, etsi venia tribuatur rite excusanti, cum suffic'at rerum gestarum seriem enarrare (p. 179).

⁶ Ep. 183, 185.

⁷ Ad regendum ipsum regnum Vayvodas seu capitaneos (p. 184).

⁸ Pp. 183—4.

E vorba de expediția de la Vidin, în 1356¹, contra lui Străsimir «Împăratul Bulgarilor»; ginerele lui Alexandru-Vodă, scos din închisoare mai târziu, e restituit «supt numele și titlul Maiestății Sale, în oarecare condiții și cu oarecare servicii»². Aceiași ton feudal se observă și la lupta cu Carol al IV-lea, pe care-l sfidează («diffidavit»), luptă în care se amestecă Ladislau, ducele de Oppeln, care, cum știm, era ginerele lui Alexandru Basarab³. Dacă se face o nouă expediție la Munteni contra lui Vladislav-Vodă, ea e spre «părțile transalpine supuse Sacrei Coroane»⁴, contra unui «rebel»⁵. Șefii armatei regale sînt Simon fiul lui Mauriciu, care luptase contra Venețienilor, și Nicolae Voevodul Ardealului, care e fără îndoială Nicolae fiul lui Lațc, luptătorul de la Bologna. Desideriu, «Deseo», Deso „dictus Was“, aparține neamului românesc Vas. Nicolae Voevodul e ucis și îngropat la Sf. Maria din Gran. Săgetătorii lui Vladislav cîștigaseră biruința.

Tot ca restaurator al drepturilor sale apare Ludovic cînd luptă, „mai în fiecare an ori odată la trei ani“ (*fere singulis annis; vel in quolibet tercio anno*), contra «Sirbilor și Moldovenilor» (*Moldvanos*; forma românească). Povestea venirii din Maramurăș a lui «Boglan Voevodul Romînilor» (*Bogdan Voyvoda Vlachorum de Maramorisio*), cu „Valahii aceluiași ținut“ (*Walachis eiusdem districtus*), „în țara Moldovei supusă coroanei regatului Ungariei“ (*in terram Moldavie, corone regni Hungarie subiectam*), dar „lipsită de locuitori de mult timp, din cauza vecinătății Tatarilor“ (*sed a multo tempore, propter vicinitatem Tartarorum, habitatoribus destitutam*), ca și însemnarea deselor lupte cu trupele regelui și a creșterii locuitorilor, de au ajuns un *regnum*, în care totuși „Voevozii aleși de Valahi“ („Voyvode qui per Walachos ipsius regni eliguntur“) se recunosc vasali ai Ungariei, fac omagii și

¹ Hurmuzaki, I², p. 38, no. xxix.

² Ad regendum ipsium regnum sub nomine et titulo Sue Maiestatis, sub certis pactis et serviciis (p. 185). Și el observă „fidelitatem et obedienciam repromissam“.

³ P. 186.

⁴ Partes transalpinas Sacre Corone subiectas. Ad invadendas partes transalpinas.

⁵ Contra Layk Vayvodam partium predictarum, Regie Maiestati rebelantem; p. 186.

dau „censul obișnuit“, e, evident, târzie, căci e vorba de mai mulți Voevozi, deci trebuie să ne gândim la anii 1380—90.

Restul e numai note risipite, din deosebite izvoare.

III.

Dar compilatorul de la 1358 a pus în fruntea știrilor despre ultimii Arpadieni și despre cei doi Angevini o întreagă istorie mai veche a Ungariei după noțiunile culturale ale epocii sale. De aceasta ne ocupăm acum înaintea de a trece la alte încercări asemenea, din același secol.

De la început se vede silința caracteristică secolului al XIV-lea — de și originile i se pot urmări încă din cel precedent — de a găsi, cu o greoaie îngrămădire de erudiție falsă¹, etimologii pentru numirile geografice și istorice și origini antice pentru țeri și oameni. Întîlnim, ca la Philippe de Mézières, pe Francio, fiul lui Paris, de la care vin Francesii, cum Parisul vine de la Paris el însuși; Sicambria e de la muntele „Siccan“; între Tyras și Traci e o legătură; Prusienii, *Prutenii*, sînt vechi «Alpiczuri»; Grecia-de-sus de pe vremea lui Alexandru-cel-Mare e Panonia; Tubal e strămoșul Spaniolilor.

Geografia Orientului, cu Sciți, Georgieni, Mingreli, o are de la Simon de Kéza. Dacă de acolo compilatorul descrie peninsula Crimeii, el cunoaște Capodistria («Capustria»), Trieste, etc. (numele vechii Veneții e tradus în latinește după Simon de Kéza). Ungurii nu vin de la «Hunor» și «Magor», ci de la Magog, fiul lui Iafet. Ca în Iordanes se caută vechile lor înrudiri din stepă după bizare sorginți necunoscute. Calea urmată de invazie e ca la Simon. De la el și «tetrarhul» Martin din Sabaria (confusie cu Sfîntul Martin) și «Detricus» din Verona, dar cîntecul popular dă locul luptei cu năvălitorii: «Tavernokullgby». Se ia din cronicarul precedent, și emirul arab și alte detalii. Rămînera în Panonia, cînd regele hun trecea în Italia, a Vlahilor cu turmele lor se păstrează tot așa². Honoriu e pentru compilator însă un «Imperator Grecorum». Și aici Secuii sînt o rămășiță în

¹ Se citează Scriptura, cu Genesa, «magister istoriarum», Sf. Ieronim, Sigilbert, episcop de Antiohia (*antiochenus!*), în „Cronica orientalium nationum“, *Gesta Hungororum* (p. 63).

² *Dimissis armentis, Vlachis, qui ipsorum coloni extitere, ibi remanentibus sponte in Pannonia* (p. 17).

«Erdeel» a întâii veniri hunice¹. Tot de la izvorul citat e rămânerea noastră cu anume «advene» în aceste părți și legătura Securilor cu Romînia. Nimic original în «a doua venire», decît explicarea lui *Siebenbürgen* prin cele șapte cetăți de pămînt ridicate de năvălitori: Ungurii se odihnesc în acest «Erdeel», pe care-l află bun.

Cîntecul popular se întrebuințează pentru îmbielșugatele lămuriri despre întâile relații cu Sviatopluc, Moravul: de acolo aducerea, de exploratori, a apei de Dunăre, a ierbii șesului, a pămîntului brazdei și strigătul lui Arpad că a luat pămîntul cu calul, iarba cu frîul, apa cu șeaua: «*terram tuam cum equo emerunt, herbam cum freno, equum cum sella*». Deci să ucidă calul cu un maiu de lemn, frîul să-l arunce în livadă, șeaua în Dunăre. Dar i se răspundea că din cal se vor hrăni cîinii, coșaii vor lua frîul, pescarii șeaua. Urmează lupta în care biruie Ungurii. *O altă întrebuințare a cîntecului decît cea de la Anonim.*

Despre Gyula, știe că «a aflat Cetatea Albă în Ardeal², pe cînd vină, *cetatea care de mult fusese zidită de Romani*». Aici ca șefi independenți pe vremea lui Geysa apoi, și alții decît la Anonim: este Beliud care avea țara (*terram*) Kulan, căpătată de la socru pentru a fi ajutat contra fratelui, Kean³. Între alte căpeterii mai e un Kund, care face mănăstire pe apa Nirului⁴. Și autorul înlătură părerea din unele manuscrite (*quidam codices*) că ar fi fost numai șapte șefi. E aici o discuție întreagă, care dovedește o cunoștință adîncă a tradiției. Se invocă pentru luptele următoare în Germania «vulgul» și «cantilenele» făcute de acești șefi. Se cercetează și originea parității constituționale a «coaspeților»: scriitorul, care știe numele german al Dunării, arată în ce fel a venit noblețea germană în regatul Sf. Ștefan.

Întăia năvălire în „Bulgaria“, cu luarea de pradă, turme și castele, ne-ar privi mai de aproape⁵. Dar narațiunea se întoarce la cîntec cînd vedem pe Împăratul Conrad ucis de șeful ungur

¹ P. 22.

² Civitatem Albam in Erdeel in venacione sua invenerat, que iam pridem a Romanis constructa fuerat; p. 30.

³ Isti Beliud Kirlian dedit, filiam suam, ut contra fratrem suum Kean debellaret; p. 31.

⁴ *Ibid.*

⁵ P. 33. Cf. această revistă pe 1921, p. 42.

Leel printr'o lovitură cu buciumul¹. A doua expediție balcanică spre «Ydropolis» (Adrianopol) e după Simon de Kéza². Dar cîntecul reapare iarăși la lupta sfîntului rege cu șeful Kupan, fiul lui «calvus Zyrind», care, fiind tăiat în patru, o parte se trimete și în Ardeal³. Și iată explicația pe care o dă despre numele acestei țeri cu multe rîuri și aur mult: „Dicitur autem regnum illud ungarice Erdeel, quod irrigatur plurimis fluviis, in quorum arenis aurum colligitur, et aurum terre illius optimum est“⁴. Lupta cu Kean, luat cu titlu cu tot, și aducerea prăzii, care se și descrie, la Alba-Iulia e după Simon de Kéza; după Zoltan, pus în locul învinsului, țara se zice: „Erdeeli Zoltan“. Din prada lui Kean „sculptori din Grecia“, *magistri lapicide de Grecia*, lucrează la Buda. Numele lui Vazul pretendentul, reproducînd pe al Împăratului Vasile, arată, ca și alte fapte pe care le citam în întăiul memoriu⁵, strînsa legătură cu Bizanțul⁶.

Succesiunea lui Ștefan expusă pe larg, după izvoare necunoscute, e poate o altă Viață a Sf. Gerard, cu amănunte plastice, cu jocuri de cuvinte (*Hungarie-angarie*) și o ură puternică împotriva străinilor, Germani «cari urlă cu o sălbătăcie de bestii», latini, «cari ciripesc ca rîndunelele»⁷. Dintre cei trei fruntași supt Aba, Toyzlau e un Voislav, probabil⁸. Aba apare în opera lui răzbuunătoare și la Ceanad, unde-l muștră Sf. Gerard, ceia ce nu se spune în Viața acestuia⁹. Înving, el fuge spre Tisa, unde se pare că era temeiul partidului păgîn¹⁰: în cale e ucis și îngropat provisoriu 'n biserica făcută de el lîngă un sat (*villa*). În tulburările următoare, prinții fugari în Rusia-Roșă, Andrei și Levente, trec la regele Lodomiriei și, nefiind primiți, la Cumani,

¹ P. 40.

² Pp. 41-2. V. această revistă pe 1921, p. 19.

³ P. 44.

⁴ *Ibid.*

⁵ Această revistă pe 1921, p. 3.

⁶ Scriitorul știe ce înseamnă *λζεγ* (p. 93).

⁷ P. 50. — Adăugim că sora ducelui Geyza «nupsit în Grecia» (1160), că la 1165 „mama regelui e trimesă în exil în Grecia“, că la 1172 Ladislav și Ștefan, frații lui Geyza, „se întorc din Grecia“ (*ibid.*, p. 213). Almus moare în Grecia (p. 242). Un Bela e ascuns în Grecia (*ibid.*), Un „Boris“ exilat de Sf. Ladislav în Grecia; p. 242.

⁸ P. 52.

⁹ P. 53. Cf. această revistă, an. 1921, primul articol.

¹⁰ P. 56.

cari stau între Lodomeria și „Rusia“¹. Nobilii *păgîni*, mîncători de carne crudă, distrugători de biserici și ucigași ai episcopilor, se adună la Ceanad², unde în curînd, la restaurarea legii vechi, va fi ucis și Gerard. Între victime e și contele de Solnoc (*Zonuk*), ucis de Slavul Mutimir (*Múthmir*), pe care-l boțezase³: o prețioasă lămurire etnografică despre aceste regiuni. Autorul stabilește critic că mama celor trei frați a fost o principesă rusă⁴. Numele de Solomon și David ale fiilor „albului“, «drept-credinciosului» (*catholicus*) Andrei, căsătorit și el cu o Ruscă⁵, sînt interesante: după numele bizantine, apar deci cele bogomilice, obișnuite în Carpați⁶. La pacea încheiată de Andrei cu Împăratul Apusului, învins, el face un dar de cincizeci de moruni (*husonum*), dar acest pește nu se prinde decît la Dunărea-de-jos⁷. Lupta cu Béla are loc lângă Tisa (*versus Tysciam*)⁸.

Béla urmează lui Andrei bătut, prins, mort pe cale: banii lui de argint se raportă la *bizanțul* de aur imperial⁹. Și acestuia i se cere restabilirea păgînismului.

Lupta contra Cumanilor (*Cuni*), pe care Simon de Kéza o pune sub regele Ladislau, iar alte izvoare o strecurau în biografia lui Ștefan-cel-Sfînt -- și aici se vede identitatea termenului de *Bessi* la Simon cu acești *Chuni* cu capete rase ai lui Oslu păgînul -- are loc, în izvorul nostru, sub regele Solomon. Năvălitorii vin „din spre partea de sus a porții Mezeșului“ (*a superiori parte porte Mezes*) și pradă „țara Nirului până la cetatea Bihariei“ (*provinciam Neyr ad civitatem Byhar*), întorcîndu-se -- știrile sînt geografic foarte precise -- «pe apa Lăpușului și pe râul Someșului» (*per amnem Lopus et fluenta Zamus*). Regele-i așteaptă în orașul (*urbs*) Doboka, și-i biruie. Ducele Ladislau urmărește pe un Cuman care părea că duce cu sine pe fiica episcopului de Oradea-Mare¹⁰.

¹ Pp. 57-8.

² Pp. 59.

³ P. 63.

⁴ P. 65.

⁵ P. 66.

⁶ Un Samson fiul lui Andrei (*ibid.*, p. 208), un Saul nepot al Sf. Ladislau (p. 242).

⁷ P. 68.

⁸ P. 70.

⁹ . 71.

¹⁰ Pp. 75-7.

Acum e rîndul Pecenegilor, «Besseni»: ei vin pe la Belgrad și trec Sava la «Bozias». Pentru că orășenii din Belgrad, cu ducele bizantin Nichita, au dat „vadul“, ei sînt asediați de Ungurii strînși la Salankemen. Se apără cu foc grecesc, și asediații chiamă în ajutor pe Pecenegii înșii, cari *deci trebuiau să fie aproape*, șeful lor, Kazar, comandînd o populație indigenă. Li s'a spus că sînt numai cei din Bacica, cu contele Vid. Surprinși înaintea întregii oștiri regale, ei sînt bătuti. Lupta cu Bizanțul urmează¹. Era vorba de o pătrundere pînă la Niș. În acest moment apare și cetatea bănățeană (*urbs*) *Keve*, unde vine și regele, și cetatea (*civitas*) Bihariei (*Eyhor*), de unde ducele Ladislau se duce la Ruși pentru ajutor contra fratelui, regele². Lupta dintre rege și ducele Geysa se face în Banat, și Geysa învins fuge peste Tisa, la «Chotoid», în Bacica³. În aceste lupte apar Bisenii prinși ai lui Zolta, cari, pentru libertate, luptă împotriva lui Solomon⁴. *Se pare că pentru toată această parte izvorul întrebunțat e o Viață a Sfîntului Ladislau.*

În știrile precise ale acestui excelent izvor, Cumanii, *Cuni*, cu ducele lor, Cutesk, apar din nou, Ladislau fiind rege. Solomon, cel detronat aleargă la el și-i *promite stăpînirea independentă a Ardealului*: „cui iuravit quod Transilvaniam provinciam proprietario iure sibi traderet“, și că-i va lua fiica de soție. Astfel Cumanul vine pînă la cetățile „Hung“ și Bîrzava (*Borsoa*)⁵. Bătuti, Cumanii trec cu Solomon în „Bulgaria și hotarele Greciei“, unde se pierd, afară de fostul rege, care se întoarce pe Dunărea înghețată⁶. Cumanii, cari pradă rău în Ardeal⁷, după așa-numita cronică de la München, sînt bătuti «îngă riul Timișului», îngă apa «Pagant», după înfringerea păgînilor. Aceștia, cerindu-și robii, sînt bătuti din nou la Dunăre. Se vorbește și de clădirea, „îngă riul Criș“ „a locului Warad“, Oradea-Mare, unde fiul regelui, Coloman, va fi episcop⁸. Pe la Timiș vor trece

¹ P. 78-81.

² P. 83.

³ P. 84.

⁴ P. 89.

⁵ Pp 94-5.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Plurima preda ex partibus transilvanis sunt potiti.*

⁸ F. 241. Cumanii și Rușii atacă pe urmă (p. 241). — Ladislau, tatăl lui Béla, Andrei și Levente, e numit, în deosebire de acesta, Țar: „Zaar Ladislaus“; p. 30.

și cruciații¹. Izvorul e tot Viața Sf. Ladislau, scrisă probabil la Orade: el e presintat chiar, și aici, ca fiind cerut în Germania pentru demnitatea imperială și încunjurat de solii tuturor națiilor¹.

Îndată după ce acest izvor încetează, compilerul nu poate strînge decît date răzlețe. Știri mai bogate, dar fără interes pentru noi, se găsesc în „Cronica de la München“.

Resumînd, rezultatul acestor cercetări e că vechea istorie a Ungariei, interesantă și pentru noi, începe cu Viețile contemporane ale Sfinților Gerard și Ladislau, cu tîrziile redacțiuni ale Vieții Sf. Ștefan, că Arpadienii n'au avut niciodată o cronică de Curte. Apoi, că ea există pentru Angevini: întăiu ardeleană, a lui Ioan de Küküllö, apoi occidentală, a Minorului Ioan și a noului vice-cancelariu, în sfîrșit propriu-vorbînd ungurească, în serviciul noilor idei feudale, pînă către sfîrșitul Domniei lui Ludovic.

DOCUMENTE

Correspondența lui Capodistria cu Ioan Caragea Voevod

(urmare și sfîrșit.)

6.

Mon Prince,

La mission dont Votre Altesse a chargé Monsieur le Premier-Postelnik Maurocordato a été très agréable à l'Empereur.

Sa Majesté Impériale se plaît à reconnoître la sollicitude qui a motivé les ordres dont Sa Hautesse Vous a honoré à cette occasion, et Elle aime à croire que Vous voudrez bien, Mon Prince, Vous constituer auprès de Votre Auguste Souverain l'organe des sentimens dans lesquels a été accueilli ce témoignage d'amitié de Sa part.

En visitant les provinces de Son Empire pour y faire prospérer les fruits de la paix, l'Empereur ne pouvoit qu'apprécier infiniment l'attention délicate par laquelle Il a trouvé à Ki-

¹ Pp. 239-40. Cf. p. 96.

schenew un nouveau gage des dispositions qui cimentent de plus en plus les rapports heureusement existant entre les deux États limitrophes.

C'est en portant en ces lieux les mêmes désirs de voir consolidée la masse du bien-être qui résulte pour les deux États de ces relations mutuelles d'amitié et de bon voisinage que Sa Majesté Impériale a été très sensible à toutes les expressions qui sont consignées dans la lettre de Votre Altesse au nom de la nation qui est confiée à Ses soins paternels. En contribuant à l'amélioration de son sort et à son bonheur, Vous remplirez, Mon Prince, tous les vœux de l'Empereur. Ils sont et demeureront constans, et leur accomplissement ajoutera sans doute aux titres que Votre Altesse a déjà acquis à l'estime de Sa Majesté Impériale.

Monsieur de Maurocordato, qui s'est acquitté de sa mission d'une manière très distinguée, sera auprès de Votre Altesse l'interprète de ces intentions bienveillantes.

Dans mon particulier, je Vous prie d'agréer l'assurance de la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,

de Votre Altesse,

le très-humble et très-obéissant serviteur

(s) Le Comte Capodistrias.

Kischenew, le 29 avril 1818.

A S. A. Mr. le Prince de Caradja.

7.

Mon Prince,

En remerciant dans mon particulier Votre Altesse de la lettre qu'Elle m'a fait l'honneur de m'adresser par son Premier-Postelnik, Mr. de Maurocordato, j'aurais désiré pouvoir profiter de cette occasion pour Lui faire part des communications auxquelles Elle s'attend, par une suite de Ses lettres du 24 février et du 18 mars.

J'ai eu quelques entretiens momentanés à ce sujet avec Mr. Maurocordato. Mais il m'a été impossible d'approfondir dans tous leurs détails les trois questions : à savoir celle qui regarde l'époque à laquelle Votre Altesse pourra prendre Ses mesures

de retraite, et les deux autres, l'une touchant la dette de la Principauté et l'autre, le tableau qui Lui fut adressé en dernier lieu par Mr. le Baron de Strogonoff.

L'Empereur a été informé sommairement de l'état actuel de ces questions et des réponses préalables que j'ai eu l'honneur de faire à Son Postelnik.

Sa Majesté Impériale se réserve cependant de vouer Elle-même une attention toute particulière à chaque point. Mais ce ne sera guère avant Son retour à St.-Pétersbourg que je pourrai faire parvenir à la connoissance de Votre Altesse l'opinion qu'il plaira à l'Empereur d'émettre.

En attendant je vais écrire à Mr. l'Envoyé Baron de Strogonoff dans un sens parfaitement conforme aux explications que j'ai pu donner pour le moment à Mr de Maurocordato. Et j'ai tout lieu d'espérer que nul mésentendu ne compromettra aucun égard, ni aucune considération majeure — et que le bien se fera.

Je Vous prie, Mon Prince, d'agréer mes remercimens bien vifs pour les pièces relatives à la politique générale dont Votre Altesse a bien voulu me faire part. Elles sont d'un grand intérêt et me font regretter encore de n'avoir pas assez de temps à ma disposition pour les accompagner de quelques notes qui placeroient les notions qu'elles renferment dans un jour plus véritable. Ce qui n'a pas été fait jusqu'ici pourra se faire; du moins j'en ai l'intention et j'en éprouve le désir le plus sincère. Je tâcherai au premier moment de m'acquitter de cette dette, que j'ai contractée depuis longtemps envers Votre Altesse.

Mr. de Maurocordato, qui veut bien se charger de la présente lettre, emporte les témoignages les plus véritables de l'estime qu'il inspire. Je me félicite d'avoir fait sa connoissance et je m'estimerai heureux de pouvoir lui donner des preuves d'amitié.

Veillez agréer l'assurance de la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,

de Votre Altesse

le très-humble et très-obéissant serviteur

(s) Le Comte Capodistrias

Kischenev, le 29 avril 1818.

A S. A. Mr. le Prince de Caradja.

&

&

8.

Monsieur,

J'ai mis sous les yeux de l'Empereur la lettre que Vous m'avez fait l'honneur de m'écrire en date du 30 avril.

Son contenu, ainsi que la pièce qui y est annexée, présentent une question que nous ne pouvons, ni ne devons examiner que sous *le point de vue du droit*. Toute autre considération accessoire peut bien mériter l'attention et intéresser la sollicitude bienveillante de Sa Majesté Impériale, mais elle ne sauroit déterminer une opinion partielle que *la force seule du droit* ne puisse pas faire prévaloir.

En partant de là, notre opinion est claire et positive. Elle se fonde sur le hattî-chérif qui règle cette partie de nos relations avec la Sublime Porte.

Nous sommes autorisés à soutenir le terme septennaire de la durée des Principautés.

Or, si la Porte reconnoît de fait ce principe, et que, vu le concours spontané des princes, elle propose de faire administrer les Principautés par leurs lieutenans, jusqu'à l'expiration des sept années pouvons-nous nous opposer à cette mesure? Qu'avons-nous à répliquer, si elle nous présente la démission volontaire de l'un ou de l'autre des Hospodars, ou de tous les deux à la fois?

Nous sommes loin de la lui demander par une suite de nos griefs. Mais, si la Porte, à son tour, a des motifs pour procéder à cette résolution indépendamment du concours des princes, elle alléguera ses propres griefs contre eux. On les discutera de commun accord et d'après la lettre du hattîchérif. Et on en décidera dans la vue seule de garantir aux Principautés le maintien inviolable de leurs privilèges. Telle est en peu de mots la réponse que j'ai l'ordre de Vous adresser, Monsieur. J'ajouterai qu'elle est conforme aux directions que Mr. le baron de Strogonoff suivra.

Il dépend maintenant de la sagesse qui distingue S. A. le prince Caradja de décider sur le parti qu'il a à prendre.

D'après la teneur de la lettre de Halet Efendi¹, il paroît que

¹ Halet-Efendi, favoritul Sultanului în tot timpul Domniei lui Caragea.

la Porte reconnoît elle-même le principe du terme septennaire. Et, dans ce cas, quelles sont les chances dangereuses pour S. A., soit qu'elle gère en personne la principauté pendant quinze mois encore, soit qu'elle la fasse gérer par un lieutenant qui jouisse de sa confiance?

Le temps qui peut être nécessaire au prince pour prendre ses mesures de retraite ne peut cependant devenir un objet de négociation. Nous ne saurions (quoique avec peine) adopter une marche particulière pour lui procurer des facilités à cet égard.

Ce qui étoit en notre pouvoir de faire pour écarter des complications, et surtout pour en épargner les Principautés, qui en furent souvent la victime, a été fait et se fera avec une persévérance immuable.

Comme j'ai eu l'honneur, Monsieur, de Vous le dire, notre ligne de conduite, dans nos négociations avec les Turcs, comme dans nos rapports avec toutes les autres Puissances de l'Europe, est simple et droite. Elle ne vise qu'à un but conservateur. Et nous n'en sortirons pas.

Emportez chez Vous cette conviction. En la faisant de même partager bien intimement à Son Altesse, Vous remplirez Votre mission d'une manière aussi honorable qu'utile.

Agréez l'assurance de la considération très-distinguée avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Monsieur,

Votre très-humble et obéissant
serviteur:

(s.) Capodistriàs.

Odessa, le 6 mai 1818.

A. Mr. de Maurocordato.

9.

Mon Prince,

Dès la réception de la lettre que Votre Altesse m'a fait l'honneur de m'écrire de Genève, le 28 février, relativement à la

mise en vente du domaine de Tchorghirlo¹, hypothéqué à la Cour Impériale pour assurer le remboursement de la moitié restante de la dette valaque, je me suis empressé de la mettre sous les yeux de l'Empereur, conjointement avec le mémoire que Votre Altesse a adressé à Sa Majesté pour le même objet.

Notre Auguste Maître ayant daigné prendre en considération les raisons qui Vous ont fait désirer, Mon Prince, que la vente dudit domaine ne soit point effectuée aux enchères publiques, il a été immédiatement prescrit à Mr. le Consul Général Pini de ne pas donner suite à cette mesure, en maintenant toutefois le séquestre intervenu de la part du Consulat de Russie lors de la retraite de Votre Altesse de Bucarest.

L'Empereur a voulu par là, tout en assurant les intérêts de la Couronne pour le paiement de la dette, ménager aussi ceux de Votre Altesse, en lui laissant la faculté de procéder à l'aliénation de ses terres de la manière qu'elle jugeroit la plus avantageuse.

Quant aux motifs qui ont nécessité les démarches du Consul Général Pini dans cette occasion, ils ne peuvent pas avoir échappé à Votre sagacité. Les principes connus du Gouvernement Ottoman devoient faire craindre que des mesures de rigueur n'atteignissent les propriétés de Votre Altesse en Valachie; dès lors, il étoit urgent de gagner les Turcs en vitesse et de constater de la manière la plus précise l'hypothèque du domaine de Tchorghirlo, afin de prévenir toute chicane que la Porte auroit voulu élever à cet égard.

Je me faisois un plaisir, en Vous exprimant ces motifs, de Vous annoncer, en même tems, Mon Prince, la détermination bienveillante que Sa Majesté a prise conformément à Votre désir, lorsqu'un dernier rapport de Mr. le Baron de Strogonoff, reçu ces jours-ci, nous fait connoître une mesure du Gouvernement Ottoman qui change entièrement la situation de cette affaire pour ce qui concerne Votre Altesse. La Porte, Vous considérant comme transfuge, a prononcé la confiscation de Vos propriétés. Elle a chargé le nouveau Hospodar Soutzo de mettre cet ordre à exécution.

¹ Moşia și curtea Ciorogirla sau Domnești, jud. Ilfov, drept la Vest de-București.

Ce n'est qu'après beaucoup de difficultés que Mr. le Baron de Stroganoff est parvenu à faire reconnaître la validité de l'hypothèque. La Porte a dû cependant se rendre à la justice de ses représentations, et Elle vient d'accorder une lettre viziriale pour la mise des biens hypothéqués à l'enchère publique, avec l'injonction précise de payer la somme réclamée par la Cour de Russie, mais en ajoutant que le surplus de la vente soit envoyé à Constantinople pour être donné à compte des réclamations des autres créanciers qui s'y trouvent.

Les stipulations existantes ne permettent pas d'étendre le droit de protection de la Russie aux possessions particulières des Hospodars; nous ne saurions contester à la Porte le pouvoir de confisquer les biens de Votre Altesse situés dans les États Ottomans.

Dans cet état de choses, il ne reste qu'à poursuivre le remboursement de la somme que nous réclamons, moyennant la vente des terres hypothéquées.

C'est toujours un bénéfice pour Vous, Mon Prince; car si cette réclamation n'avoit pas été élevée de notre part, la confiscation de Vos possessions n'en aurait pas moins été effectuée par la Porte, et Votre Altesse seroit cependant restée toujours grevée de sa dette vers la Cour Impériale.

La générosité de l'Empereur veut y ajouter encore un bienfait, qui sera un léger dédommagement de la perte que Vous fait éprouver la confiscation dont Vos biens viennent d'être frappés. Sa Majesté consent à Vous abandonner, Mon Prince, les intérêts de la dette qui nous sont dévolus et dont nous pouvons espérer d'obtenir le paiement, vu que les coutumes de la Valachie ne nous sont pas aussi contraaires que la loi turque à cet égard. Mais il faudroit pour cela que la vente du domaine de Tchorghirlo produisît effectivement la somme à laquelle Votre Altesse l'évalue.

C'est dans cette vue que Mr. Pini reçoit aujourd'hui l'ordre de se concerter avec le Hospodar Soutzo, afin que, conformément aux injonctions de la Porte, ces terres soient vendues au meilleur prix possible.

L'Empereur, en daignant me charger de Vous donner, Mon Prince, ces informations, a voulu témoigner à Votre Altesse,

d'une manière plus particulière, l'intérêt qu' Il prend à Votre situation, et Vous manifester Ses dispositions bienveillantes.

J'ai l'honneur d'être, avec une haute considération,

Mon Prince,

de Votre Altesse

le très-humble et très-obéissant

serviteur :

(s.) Nesselrode.

St.-Petersbourg, le 2 juin 1819.

à S. A. Mr. le Prince Caradja.

10.

Mon Prince.

Je partage les regrets que Votre Altesse a la bonté de me témoigner par Sa lettre du $\frac{22 \text{ mai}}{3 \text{ juin}}$. J'ai préféré le voyage de l' Adriatique à celui de Naples, Rome et la Toscane, dans la vue d'économiser mon temps et de soigner ma santé une heure plus tôt. Elle en avoit le plus grand besoin. Je m'applaudis de cette résolution, attendu que j'en ai accueilli déjà les bruits. La solitude dont on jouit dans ces montagnes et les eaux minérales m'ont fait infiniment de bien.

Je me dispense, Mon Prince, de Vous parler de Vos intérêts. Jouissant de la bienveillance de l' Empereur et étant intimement convaincu de sa justice, Vous ne devez j'amaï être en peine des suites qu'auront les démarches que Vous avez faites, ou que Vous ferez, auprès du Trône de Sa Majesté Impériale.

A la distance où je suis de la place que l' Empereur daigne me confier, il ne m'appartient pas de Vous en dire davantage. Si à mon arrivée à St.-Petersbourg ou n'aura pas encore fait réponse à Vos dernières comucations, je me ferai un devoir de solliciter les ordres de Sa Majesté Impériale et de Vous en faire part.

Agréer, Mon Prince, l'assurance de ma haute considération.

(s.) Capodistrias.

Recoaro, le $\frac{3}{15}$ juin 1819.

A. S. A. Mr. le Prince Caradja.

11.

Mon Prince,

Mr le Conseiller honoraire Mostras m'a remis la lettre que Vous avez bien voulu lui donner pour moi, ainsi que les bons odeurs (*sic*) et les beaux gilets de châle, que Vous m'avez destinés. Je suis charmé d'entrer en relations avec Vous et d'apprendre en même temps que Vous Vous préparez à bien servir l'Empereur et à faire honneur à Votre famille et à Votre patrie. Le suffrage de Mgr. le Métropolitain Vous est très favorable, et sous de tels auspices Votre carrière sera, non seulement bien commencée, mais elle Vous promettra les plus beaux succès.

Croyez, Mon Prince, que j'attacherai toujours infiniment de prix à Vous être agréable et à me lier d'une véritable amitié avec Vous.

Agréez l'expression de ces sentimens, ainsi que celle de ma considération très distinguée.

(s.) Capodistrias.

Recoaro, le $\frac{3}{15}$ juin 1819.

A. Mr. le Prince C. de Caradja ¹.

12.

Mon Prince,

Le gentilhomme de la Chambre baron de Strogonoff, fils du Ministre de Sa Majesté Impériale auprès de la Porte Ottomane, ayant obtenu la permission de se rendre en Russie, en passant par l'Italie, aura l'honneur de se présenter à Votre Altesse et de Lui offrir une bonne et sûre occasion pour St.-Pétersbourg. S'il étoit de Son intention d'en profiter, qu' Elle me permette de Lui rappeler une affaire au succès de laquelle Elle peut contribuer très essentiellement.

¹ Această scrisoare este adresată beizadelei Constantin I. Caragea (1799-1860), care nu trebuie confundat cu fiul lui Nicolae Caragea. Costachi Caragea, „stricatul beizadca“, soțul Raliței Moruzi (greșeală pe care o face Urechîă, în *Ist. Rom.*, X, 2, „Anal. Ac. Rom.“, ser. II, XXXIII, p. 143). Beizadeaua Constantin I. Caragea nu intră în serviciul rusesc. În 1821 se duse în Grecia dimpreună cu Alexandru Mavrocordat, luînd parte la războiul de independență. Pe la anul 1850, în timpul Viziratului lui Reșid-Pașa, intră în serviciul otoman ca ministru la Berlin și mai târziu la Haga, unde muri.

Les négociations de Constantinople semblent promettre quelque résultat, du moment où l'on pourra prouver par des faits ou des témoignages incontestables que les contributions illégales et extraordinaires dont les Principautés ont été frappées après la paix de Bucarest étoient commandées par un ordre de choses non seulement toléré, mais voulu et fortement voulu par la Porte, ou par le favori du Sultan, ce qui, dans d'autres termes, veut dire : par le Sultan lui-même. La correspondance de Votre Altesse avec le Cabinet de l'Empereur nous avoit donné dans le temps la conviction la plus intime à cet égard. Il y étoit question de pièces authentiques et probantes qui se trouvoient, Mon Prince, entre Vos mains. Le Ministère ne s'est point permis de Vous en demander alors la communication. Vous étiez encore à Votre place. Votre honneur, comme Votre sécurité personnelle, pouvoient en souffrir. Il n'en est pas de même à cette heure. Ce qu'il Vous importe maintenant et, permettez-moi de Vous le dire, ce que vous devez à Vous-même, mon Prince, autant qu'à la chose publique, c'est de faire parler la vérité sans restriction et réserve. La principauté a été écrasée par des impôts, et elle n'a pas rempli ses engagements, ni liquidé ses dettes envers la Cour Impériale. Voilà des faits incontestables. En leur opposant ceux dont les preuves semblent être en Votre pouvoir, Vous rendrez, Mon Prince, un grand service au pays que Vous avez gouverné durant sept années, et Vous ajouterez sans contredit de nouveaux titres à ceux que Vous avez déjà à l'estime et à la bienveillance de l'Empereur.

Si Votre Altesse n'aime point se dessaisir des pièces authentiques qui justifient la pénible obligation dans laquelle Elle a été de satisfaire la rapacité ottomane, Elle peut en faire tirer des copies et les accompagner d'éclaircissemens qui donnent la juste mesure des cruelles alternatives dans lesquelles Vous étiez placé, tant à l'égard de la Porte qu'à celui de la Principauté.

Pour le cas où Vous vouliez bien, Mon Prince, donner suite aux indications que je prends la liberté de Vous adresser, le gentilhomme de la Chambre baron de Strogonoff se fera un plaisir d'attendre Vos ordres pour la continuation de son voyage. Il passera quelques jours aux bains de Pise, et en pro-

fitera pour sa santé. J'ai préféré cette occasion à toute autre pour Vous faire parvenir, Mon Prince, la présente et pour Vous mettre en mesure d'y répondre, attendu que celle d'un courrier de cabinet ou de la poste auroit donné lieu à des conjectures et à des inquiétudes auxquelles Votre Altesse n'auroit pu demeurer étrangère.

Elle peut adresser Sa réponse à Mr. le Comte de Nesselrode, ou bien à moi, car j'espère d'être arrivé à St.-Pétersbourg en même temps ou peu de jours après Mr. le Baron de Strogonoff.

Mon séjour ici s'est prolongé et se prolonge au-delà du terme que j'avois fixé d'abord. Ma santé en est en partie la cause. Elle a besoin de recueillir tout le fruit de la cure que j'ai faite à Recoaro, et j'ai tout lieu d'être satisfait des avantages que me procurent à cet égard Paris et les habiles professeurs qui s'y trouvent.

Je prie Votre Altesse d'agréer l'assurance de ma haute considération.

(s.) Capodistrias

Paris, le 16
28 juillet 1819.

A S. A. Mr. le Prince de Caradja.

13.

Mon Prince,

Je m'empresse de répondre à la lettre que Votre Altesse m'a fait l'honneur de m'écrire en date du $\frac{9}{21}$ dernier, par le retour du gentilhomme de la Chambre baron de Strogonoff.

L'Empereur Vous sait bon gré de la preuve de confiance que Vous venez de nous donner, eu remettant entre nos mains les documens originaux qui étoient en Votre possession¹.

¹ Aceste documente trebuiau să se găsească înainte de bolșevism în Arhivele din Petrograd, căci niciodată n'au fost înapoiate. Într'o scrisoare adresată lui Metternich, Caragea, fiind învinuit de jafuri, iea drept scusă furniturile pe care Poarta le cerea pentru luptele de la Vidin, din Serbia și de la Ada-Calesi. Zice că, nevroind să dea urmare pretențiilor nedrepte ale mai multor Pașale, își făcuse dușmani și pontru a se menținea împotriva lor fusese silit, în ultimii trei ani, să trimită sume însemnate la Constantinopol (v. I. C. Filitti, *Correspondența Domnilor... cu Metternich și cu Genz*, „Anal. Ac. Rom.”, ser. II, XXXVI, p. 15).

În tot cazul averea lui Caragea, socotită, de pildă, de von Schladen (Iorga,

Votre Altesse peut être bien persuadée qu'on n'en abusera pas et que les intérêts que Vous avez à cœur de ménager encore, ne seront nullement compromis dans la suite de la discussion qui aura lieu avec la Porte.

Je m'engage d'ailleurs, Mon Prince, à Vous restituer exactement ces pièces, du moment que l'objet du service de l'Empereur aura été rempli.

Agréez l'assurance de la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,
de Votre Altesse
le très-humble et très-
obéissant serviteur,
(s.) Capodistrias.

St.-Petersbourg, le 3 janvier 1820.

A S. A. Mr. le Prince de Caradja.

14.

BCU Cluj / Central Library Cluj

En répondant aujourd'hui aux diverses lettres que Vous m'avez adressées, j'ai à entretenir plus particulièrement Votre Altesse de leurs objets essentiels, savoir: 1-o. La moitié restante de la dette de la Valachie, pour laquelle Votre terre de Tchorogirlo se trouve hypothéquée au Consulat Général à Bucarest. 2-o. L'admission du Prince, votre fils, de Mr. Mavrocordato et des autres personnes de Votre suite au service de l'Empereur.

Quant au premier, je dois passer sous silence la partie de Votre demande qui tend à obtenir la remise de la dette. Il y a longtemps que les déterminations de l'Empereur ont été ar-

Acte și Fragmente, II, p. 528) la 20 până la 30 de milioane și de Vaillant (*La Românie*, II, p. 302) la 18 milioane de plăști, a fost firește, cu mult exagerată. Fapt este că el, Caragea, trăia foarte retras la Florența și Pisa. Bunica mea, soția beizadelei Constantin Caragea, spune, într-o scrisoare adresată tatălui meu, că în anul 1835 fostul Voevod nu putu să învoiască fiului său subsidiile cerute de dînsul și necesare pentru o misiune neplătită cu care fusese însărcinat de Guvernul grecesc la Paris și la Curțile germane. La moartea fostului Voevod, în anul 1845, descendenții nu moșteniră nicio avere mai însemnată. Adevărat este însă că ajutase bănește Eteria; sîntem însă departe de „averea imensă” despre care ni vorbesc Wilkinson (ed. 1820, p. 122) și alții.

rôtées à cet égard, tellement que les fonds dont on attend la rentrée ont déjà même été assignés pour des objets du service public. Votre Altesse jugera bien, dès lors, qu'il n'y a plus à revenir sur ce qui a été fait là-dessus.

Mais Vous n'ignorez pas, Mon Prince, que Sa Majesté a daigné accueillir avec bienveillance vos observations relativement au préjudice que Vous occasionneroit la vente précipitée de la terre de Tchorghirlo.

Mr. le Comte Nesselrode Vous a précédemment communiqué les intentions généreuses de l'Empereur à cet égard et les ordres qui ont été donnés au Consul Général Pini.

Désirant, de mon côté, être utile à Votre Altesse, je crois en trouver le moyen dans la proposition que le Métropolitain Ignace, Votre ami, vient de me faire, en Votre nom, et, je dois le présumer, avec Votre agrément. Ce seroit de faire en sorte que Vous conserviez Vos biens en Valachie, moyennant l'engagement de payer à la Couronne les piastres 750 mille, et en laissant toujours subsister le séquestre et l'hypothèque en notre faveur, sous prétexte qu'il ne se trouve point d'acheteur pour la somme de douze cents mille piastres que nous avons déclarée à la Porte comme formant le montant actuel de la dette avec les intérêts.

Je me serois empressé de soumettre cette idée à l'Empereur et de solliciter Son consentement, si j'avois pu présenter en même temps des données certaines sur le mode et sur l'époque du payement à être effectué par Votre Altesse.

Cette considération m'a engagé à suspendre toute démarche ultérieure jusqu'à ce que Vous puissiez, Mon Prince, me faire connaître précisément les mesures que Vous êtes disposé à prendre pour donner suite à cet arrangement.

Je vous prie donc de profiter, à cet effet, du même canal par lequel ma lettre Vous parviendra, et de m'en informer le plutôt possible.

Il est bien entendu que Votre Altesse aura la faculté de faire remettre ladite somme de 750 mille piastres, soit à Constantinople entre les mains du baron de Stroganoff, soit au Consul Général Pini à Bucarest, soit enfin ici à Pétersbourg, au Ministère. Vous consulterez là-dessus Vos convenances; et, si le payement ne pourra pas se faire immédiatement en entier, Vous

pourrez l'effectuer en différens termes, pourvu que ceux-ci n'excedent point un espace de temps raisonnable.

Dès que j'aurai ces notions, et je n'ai pas besoin de Vous observer, Mon Prince, combien il est de Votre intérêt qu'elles soient claires et précises, je me ferai un réel plaisir de les porter à la connaissance de l'Empereur et de solliciter l'expédition immédiate des ordres nécessaires au baron de Stroganoff et au Consul Général de Pini, pour que la terre de Tchorghirho reste invendue et à Votre disposition, en maintenant toujours le séquestre de notre part.

Pour ce qui regarde le second objet, je ne doute point que l'Empereur ne soit disposé à assurer au Prince, Votre fils, à Mr. Mavrocordato, etc. les mêmes avantages qui ont été accordés à la famille du feu prince Ipsilanty et aux personnes de sa suite.

Mais, avant que de provoquer les décisions de Sa Majesté à cet égard, il faut aussi que je connoisse au juste les intentions de Votre fils et des autres.

Quel état voudront-ils choisir ? Entreront-ils dans la carrière militaire, et, en ce cas, dans quelle arme veulent-ils servir ? Ou bien préféreront-ils le service civil, et alors à quelle partie se voueront-ils ?

Vous voudrez bien, Mon Prince, Vous expliquer là-dessus avec franchise et confiance, et Vous devez être bien persuadé que je prendrai à tâche de justifier Votre attente.

Je n'ai pas besoin de donner à Votre Altesse des assurances répétées des sentimens que je Lui ai voués. Ils ont dicté cette lettre purement confidentielle, et les résultats que je me flatte d'obtenir en Votre faveur en seront la preuve la moins équivoque.

Je vous prie d'agréer l'assurance de l'estime et de la haute considération avec lesquelles j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,

de Votre Altesse

le très-humble et très-obéissant
serviteur:

(s.) Capodistrias.

St.-Pétersbourg, le 3 janvier 1820,

A S. A. Mr. le Prince Caradja etc., etc.

* * *

Carte de afurisenie a Mitropolitului muntean Teodosie.

Teodosie, cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop și Mitropolit a toată țara Ungro-Vlahiei.

Scriem cartea Vlădiciei Mele vouă, tuturor sătenilor din Vlădești, și vouă, tuturor sătenilor din Tigveni. Către aceasta vă fac în știre Vlădicia Mea pentru că, aici, înaintea Vlădiciei Mele, spuse egumenul de la mănăstirea Argeșul, zicînd cum că are și mănăstirea Argeșul delnițe de moșie acolo împreună cu voi; iar, pentru negrijirea și necăutarea celor ce-au fost egumeni mai înainte, acum nu se știu delnițele mănăstirii și cum au ținut mai înainte și pre unde sînt. Drept aceia am făcut această carte a Vlădiciei Mele cu blestem și afurisanie asupra voastră tuturor. Deci cari vor ști pre unde sînt delnițele mănăstirii și le vor spune ca să descopere moșiile mănăstirii, să fie iertați și blagosloviți; iar cari le vor ști delnițele mănăstirii, au din voi, au dintre alți împregiureni ai voștri, și nu le vor spune, ci vor tăgădui, ca să îngroape moșiile mănăstirii, unii ca aceia să fie afurisiți, anatemă de Domnul nostru Isus Hristos și de 318 sfinți părinți cei de la Nicheia, așijderea să fie și de Vlădicia Mea; parte și lăcaș să aibă la un loc cu Iuda și cu Arie; fierul, pietrele să putrezească, iar trupurile aceloră nici să topească, nici să putrezească, ci să stea în veci netopite și nedeslegate. Aceasta scriem.

Sept. 15 zile, 7190.

Vlădica Teodosie

(Din revista „Datoria noastră“, Tigveni-Argeș, II, 2.)

Stampe și portrete necunoscute privitoare la Istoria Romînilor

Despre trecutul neamului nostru ni-au lăsat însemnări mulți străini cari s'au perindat prin țerile noastre, însemnări destul de prețioase, în scrieri sau în gravuri: împreună cu descrierile și cu însemnările străine, ele ni dau o idee mai complectă asupra unor lucruri de care n'aveam ideie suficientă. Însemnătatea lor este destul de mare și ca valoare artistică și ca document contemporan cu unele evenimente.

În colecția de stampe ale Academiei Romîne se găsesc cîteva

gravuri și picturi care privesc de aproape pe Domnul Terii-Românești Nicolae Mavrogheni (1784—89) și o investitură a lui Ipsilanti din 1802.

Fiindcă aceste gravuri nu sînt cunoscute, am găsit cu cale să le dau la iveală¹. Ele sînt următoarele:

1. *Mavrojeni erinnert sich an sein Schloss in Bukarest.*

Gravură în aramă, 4, 5 × 7, 5 cm., fără numele autorului.

Este o caricatură a lui Nicolae Mavrogheni, reprezentîndu-l foarte diform, cu un cap colosal de mare și cu potcapiu.

Are barbă mare până la piept, un nas mic și botocănos; mîna stîngă este la spate și el stă cu cealaltă la tîmplă.

Este îmbrăcat cu un halat lung, mai jos de genunchi, are șalvari strînși la glesne și în picioare papuci. Înfățișarea lui este foarte comică: ochii dați peste cap, mustățile lungi și ridicate în sus, și risul lui, care este mai mult un rînjit, îi face figura și mai comică. Autorul a vrut să-l facă în posa unui preot, poate făcînd aluzie la canonul preoților, pe cari Domnul i-a silit să stea toată ziua în biserică.

«Cît era ziua de mare
Sta priveghînd în picioare,
Cu ochii pe drum sticliți
Și cu dinții toți rînjiți!»

Biblioteca Acad. Rom., Port. No. inv. 34. — A. I. 34.

2. *Mavrojeni Hospodar in der Walachey, in Kriegskleidung.*

Gravură în aramă, colorată cu mîna, 11, 5 × 23, 5 cm.

Domnul este infățișat în picioare, cu capul întors spre stînga, are barbă mare și pe cap un turban colorat (roșu, galben, negru).

Îmbrăcămintea lui este turcească și destul de frumoasă: deasupra are o haină scurtă cu mîneci, de culoare roșie și cu găitane, dedesupt se vede o cămașă verde și un brîu galben, unde sînt înfipte două pistoale și un hanger; are șalvari verzi până la genunchi, ciorași roșii și papuci galbeni. Poziția lui este destul de imposantă, mîna dreaptă în șold și cu stînga gesticulează parcă ar vrea să arate ceva.

¹ V. în *Ilustrațiunea* pe 1922, n-l. 2, stampele înseși.

² Pitarul Hristache, *Pocestea Mavroghenească*.

Gravorul— necunoscut — ni-l presintă pe Mavrogheni cu barbă mare neagră, nasul acvilin, privirea blindă, tot așa cum ni-l descrie la început Pitarul Iristache în «Povestea Mavroghenească» și tot astfel cum se purta el, *la cop legat turcește sau une ori în port turcesc.*

Această gravură trebuie să fie făcută de vre-nn Austriac din timpul cînd Nicolae Mavrogheni, alături de Turci, se bătea cu Austriei pe la pasul Jiului, la Predeal și la Brașov, de unde dă și o proclamație către Brașoveni. Înfațișarea lui în gravură nu este altceva decît aceia ce se știa despre el, în ce privește îmbrăcămintea, și poate să-l arate ca un vrăjmaș al creștinilor: de aceia îl arăta ca un Turc.

B. A. R. Portrete, no. inv. 1934. -- BLI 43.

3. *Flucht des Fürsten Mavrojeni aus Bukarest bei Annäherung der k. k. Truppen am 9-ten Nov. 1789.*

Gravură în aramă, colorată cu mină, 46 × 35,5 cm., *gezeichnet Paulus Titritsch¹ in Bukarest.*

Este o scenă foarte interesantă, reprezentînd pe Nicolae Mavrogheni fugînd într'o trăsură trasă de doi cerbi, însoțit de garda sa de Albanesi și de boieri. Trăsura este cu patru roate și are forma de strană acoperită și colorată cu roșu și cu dungii albe. Domnul stă singur în trăsură și mînă cerbii. Înaintea cerbilor călăresc doi soldați turci, de amîndouă laturile trăsorii, și la urmă de-asemena călăresc soldați și boieri. Pe cap el are cucă, e îmbrăcat cu o haină lungă (anteriu) cu dungii, încins cu brîu galben și la brîu un pistol; peste haină are o mantă îmblănită, de culoare roșie și cu blană pe margini. Are barbă mare și nasul acvilin.

Această ciudată înfațișare a Domnului gravorul a făcut-o trăînd probabil în București și văzînd acele năzdrăvăni pe care le făcea Nicolae Mavrogheni, de băgase spaima în toți oamenii, fie boieri, preoți sau negustori.

B. A. R. Portrete, no. inv. 23,0. — CLXIII 12.

4. *Anmarsch der Grosveziers mit der Armée.*

Gravură în aramă, colorată, 56 × 28 cm.

Bey Löschenkohl in Wien.

¹ Sau Litwisch; N. R.

Gravura, care este foarte interesantă și foarte frumoasă, arată ordinea în care Marele-Vizir era însoțit de soldați. Înainte mergea artileria, apoi veniau dervișii, muzica, o trupă de Ieniceri și de spahii, steagul verde al Profetului, cinci tuiuri, Marele-Vizir; după el vine un Pașă, Vizir-Chehaia, beglerbegul Rumeliei, al Anatoliei, valiul Bosniei, Aga Ienicerilor, *Printul Mavrogheni*; după ei trec proviziile și altele: bucătarul, sacaua cu apă, femeile Vizirului, conducătorul cinilor și bagajele. Nicolae Mavrogheni este călare; pe cap are cucă cu fundul roșu; îmbrăcat cu o manta de culoare roșie, cu pantaloni albaștri.

După cum vedem, el făcea parte din suita Marelui-Vizir, când pornia la războiu și era alături de marii demnitari turci.

Dedesuptul gravurii este legenda, și la litera *f* este scris: *Der Fürst Mavrojèni, dermaliger Defferdar.*

5. Investiura lui Nicolae Mavrogheni

Pictură în ulei, 79 × 59 cm. Această pictură este o copie după originalul care se găsește la membrii familiei Mavrogheni, și care a avut oarecare peripeții. El a fost în casa de la țară a lui Nicolae Mavrogheni de la Terapia și vândut de un Turc necunoscut, după confiscarea bunurilor familiei, unui anume Mylas, care l-a revândut în 1846 lui Petru Matzas Mavrogheni din Paris. În anul 1894 originalul se găsea în posesia fiicei lui Petru Matzas Mavrogheni, anume Phinico Vaos.

Copia a fost dăruită Academiei Române, în anul 1915, de Mavrogheni-beiu, fost prinț de Samos și ambasador al Turciei la Viena, prin mijlocirea d-lui C. G. Manu, ministru plenipotențiar al țării la Constantinopol.

Tabloul, care este foarte frumos și foarte interesant pentru noi, reprezintă pe Nicolae Mavrogheni pe tron, ascultînd pe Divan-Efendi care ceteste firmanul de investiura. În dreapta și în stînga tronului sînt șiruri de boieri în picioare, cum și trei tunuri turcești și un steag românesc cu Sfîntul Gheorghe.

Domnul are pe cap cucă cu pene, este îmbrăcat cu o mantă albă cu mîneci scurte și îmblănită; dedesupt are un anteriu galben. Înfațișarea lui este serioasă, figura o are cam grasă, și poartă barbă mare neagră.

Această scenă este reprodusă, după tabloul original, și în

cartea lui Théodore Blancard, *Les Mavroyéni*, p. 131, în zinco-grafie (11 × 7,5 cm.)

Din toate aceste tablouri portretul lui Mavrogheni este dat aproape exact, afară de caricatură.

B. A. R. Colecția de tablouri.

6. *Restauration de la Sublime Porte par Marki Calfa, 1802, cu sub-titulul Le Prince de Valachie Ipsilanti et son cortège allant à la Sublime Porte au milieu d'une haie de janissaires pour recevoir son investiture.*

Fotografie 37 × 26 cm. Această fotografie, făcută după un desen, a fost dăruită Academiei Române de Ianko Ioanidi, arhitectul Sultanului Abdul-Hamid, în ziua de 1-iu April 1904. Reprezintă alaiul cu care a mers la Poartă Alexandru Ipsilanti, pentru a-și primi investitura. Înainte merg Ienicerii cu Aga lor, după ei vin șefii Ienicerilor, toți călări și îmbrăcați foarte frumos, cu căciuli înalte și cu sulți; apoi cortegiul boierilor români, unii călări, alții pe jos, îmbrăcați cu giubele și pe cap cu cucă; un grup de Agale ale Ienicerilor, alți boieri români, escortați de o ceată de soldați turci, pe jos, înarmați cu halebarde; după ei vine Domnul și în urma lui alți boieri români cari închid cortegiul. Domnul este călare: pe cap are o cucă rotundă cu un surguciu foarte înalt, din vârful căruia se răsfră un penaj ca niște frunze de palmier.

Tot acest cortegiu merge pe un drum șerpuit; în fund se vede palatul, cu poarta larg deschisă, pe unde intră cortegiul. Fotografia este foarte interesantă pentru că ni arată protocolul ceremonialului cum se făcea investitura unui Domn român la începutul secolului al XIX-lea și poate și mai înainte. Tot odată ni arată costumele din acel timp: Domnul are peste haină o mantă cu mâneci scurte, mai jos de umeri, și imblănită. Înfațișarea lui este a unui bătrîn, cu barba și mustățile albe.

B. A. R.

I. Băcilă

Iarăși „unchiul” lui Ștefan-cel-Mare

D. N. Iorga a publicat în această revistă¹ un studiu asupra lui Ioan Țambac Paleologul, care la 1478, în Maiu, presinta Se-

¹ Anul V, 1919, p. 367 și urm., *Unchiul lui Ștefan-cel-Mare*.

natului Venetiei în numele lui Ștefan-cel-Mare un lung memoriu în grecește¹. Solul se intitula «unchiu» al lui Ștefan, dar într'alt loc e pomenit ca fiind cumnat al aceluiași². D. Iorga a arătat cariera lui, luptător alături de Venetieni în Orient, apoi protejat al Papei și al lui Ștefan, la urmă luptător contra Franciei în serviciul Venetiei³.

La aceste știri mai pot adăuga una, neobservată până acum. Anume cronica bizantină a lui Phrantzes povestește cum la 1459 Toma Paleologul, despotul Moreii (fratele nenorocitului Împărat Constantin Dragases), neținând samă că aceasta întârește pe Turci, porni cu războiu împotriva posesiunilor din Moreia ale fratelui său mai mic Dimitrie, asediind Taranta și Kalamata în golful mesenian, precum și alte locuri. Toma Paleologul avea ca ajutători între alții «și pe prea-iubitul unchiul soției sale, cel mai de grabă numit Kydonide sau *Tzemplakon*»: *καὶ τὸν περιπόθητον γυναικώθειον, τὸν μᾶλλον Κυδωνίδην ἢ Τζαμπλάκωνα ὀνομαζόμενον*⁴.

E vorba de Ioan Țamblac Paleologul, mai ales că scrisoarea publicată de d. Filitti îl pune în legătură cu despoții Moreii, numindu-l însă văr al acestora⁵.

Luptele de care e vorba sînt acelea purtate de Toma Paleologul împotriva fratelui său la 1459, cînd, în urma păcii cu Mohamed al II-lea din anul precedent, el se răscoală împotriva Turcilor și atacă în același timp și posesiile fratelui său la Patras, luînd și Kalavryta, pierdută prin pacea pomenită⁶. Se știe că urmă expediția a doua a lui Mohammed al II-lea, care cuceri toată Moreia bizantină la 1460, iar Toma Paleologul fugi în Italia⁷. Lucrul coincide cu sosirea lui Țamblac la Roma în 1461⁸; deci el urmă pe Toma în exilul său.

¹ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 23-5. Textul italian cu mențiunea că e tradus din grecește.

² Iorga, *l. c.*, p. 368.

³ *Ibid.*

⁴ Phrantzes, *Chronicon*, ed. Bonn, p. 390.

⁵ Apud Iorga, *l. c.*

⁶ Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, II, pp. 92-4 și Hertzberg, *Geschichte des Byzantinischen und Osmanischen Reiches bis gegen Ende des XV. Jahrh.*, pp. 613-4.

⁷ *Ibid.*

⁸ Iorga, *Unchiul lui Ștefan-cel-Mare*, în *Revista istorică*, V, p. 369.

Totuși avem aici numele de Kydonides, adică fiul lui Kydones, ceea ce nu s'ar potrivi cu rudenii lui cu Paleologii.

Kydones e numele mai multor bărbați celebri bizantini, mai ales scriitori din secolul al XIV-lea și XV-lea¹.

De și nu desleagă problema acestei interesante personalități, am ținut să însemn aceste note pentru ca să ajute la eventuale noi cercetări².

P. P. Panaitescu.

Știri venețiene contemporane asupra bătăliei de la Baia

Bătălia de la Baia a rămas întru câțiva o întâmplare întunecată a istoriei noastre, de oare ce vedem că până acum a se urmează contraziceri asupra ei³.

De aceia știri noi privitoare la această bătălie vor fi întotdeauna prețioase lămuriri. Acelea de care vorbim, nu sînt inedite. Numai că din cauza unei confuzii geografice ele n'au fost puse în legătură cu evenimentele ce privesc și au fost lăsate la o parte de toți istoricii cari s'au ocupat de bătălia de la Baia⁴.

În marea colecție de documente privitoare la istoria Ungariei, „Monumenta Hungariae Historica“, în volumul V din „Acta Extera“, s'a publicat o corespondență venețiană către ducele de Milan privitoare la întâmplările din Ungaria în anii 1467 și 1468. La prima vedere nimic ce ni-ar putea opri atenția: cele trei

¹ Krumbacher, *Geschichte der byz. Literatur*, pp. 43, 99, 486-7 și indice la numele Cydones.

² În compilația lui Sansovino e pomenit un „Paleologo di Guizzi“, „valorosissimo uomo“, care avea un castel în Moreia, Mukli, pe care-l apăra împotriva lui Mohammed al II-lea la 1460. În urmă se duce la Veneția și intră în serviciul ei, devenind comandant al cavaleriei uscare. Mcare curînd după aceia (Sansovino, *Dell' origine et guerre de Turchi*, t. pp. 192-3, ed. Veneția 1654). S'ar putea să fie identificat cu „unchiul“ lui Ștefan-cel-Mare.

³ G. I. Brătianu, *Bătălia de la Baia*, în *Revista Istorică*, V. 1919, p. 216, și urm., discutînd părerile d-lui I. Ursu din *Ștefan-cel-Mare și Turcii*, p. 34 și urm.

⁴ Nu sînt trecute nici în colecția lui A. Veress, *Acta et Epistolae relationum Transilvaniae., cum Moldavia*, I, 1914.

scrisori ce ne interesează¹ vorbesc de luptele lui Matiaș Corvinul în Transilvania, unde se știe că izbucnise o răscoală la 1467².

Dar primul lucru suspect e data scrisorilor: 12 și 21 Februar 26 Mart 1468.

Este de admis, oricât de încet ar fi venit știrile din Ungaria în Italia, că în Februar 1468 să se mai vorbească de Veneția, de evenimentele din Ardeal ca fiind încă în curs de desfășurare fără a li se cunoaște rezultatul, cum fac scrisorile citate, iar de luptele de la Baia, întimplate în Decembre, să nu se știe nimic?

Căci la 19 Octombrie 1467 încă Guvernul venețian felicita pe Matiaș pentru readucerea în ascultare a răsculaților în provincia Transilvaniei³.

Prin urmare încă în Octombrie 1467 se știa precis la Veneția de rezultatul luptelor din Transilvania. Atunci cum să ni explicăm că patru luni mai târziu această luptă apare ca fiind în curs și se mulțamește cu îndoială despre ea? Nu cumva este o confuzie cu evenimentele întimplate imediat în urmă în Moldova? După știrile foarte precise ale lui Dlugosz aflăm că în Octombrie 1467 Matiaș începe expediția împotriva Moldovei și la 15 Decembre are loc bătălia de la Baia⁴.

Deci scrisorile din Februar 1468 ar putea fi în legătură cu aceste evenimente mai degrabă.

Să examinăm deci mai de aproape conținutul lor.

În prima, din 12 Februar, se vorbește de știrile aduse la Veneția de un Ragusan. Matiaș s'a dus „în Transilvania“ pentru a se lupta cu oarecare neamuri răsculate împotriva Coroanei, chemate Secui, „Septem Castra“ și altele (per debelare certi paesi rebelati ala Corona chiamati Siculi, Septem Castra, etc.). Știm că Matiaș plecase împotriva răscoalei ardelene. Dar tot cu ea luptă acum? Povestirea Ragusanului urmează. De patruzeci de zile la Buda nu e nicio știre despre rege și despre oastea lui.

Să fie cu putință ca nicio veste să nu vie de la Matiaș, el fiind în Ardeal⁵? Dar povestirea continuă: „Mai sus zișii duș-

¹ O. c., pp. 76-7, 92-3 și 96.

² Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades*, ed. 1690, pp. 394-5.

³ *Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera*, V, p. 70.

⁴ Dlugosz, *Historia Polonica*, ed. 1711, II, col. 416-9.

⁵ O. c., pp. 92-3.

mani și rebeli ai lui au luat unele castele *de-asupra pasului, așa încât din Ungaria nu se putea merge unde era regele*, nici de la oastea lui nu se putea întoarce în Ungaria. Se bănuiește să nu fi pățit rău sau să nu fi avut vre-un desastru“ (li predicti soi inimici et rebeli hanno pigliato alcune castele sopra lo passo, che de Ungaria non si poteva andare dove era il re, nè dal suo exercito si poteva tornare in Ungaria. Si dubita che'l rè non sia mal capitato ho habia havuto qualquē sinistro). Deci regele trecuse munții. Nu e vorba de Munții Apuseni, ale căror pasuri să fi fost tăiate de răsculații ce erau mai ales în Secuime.

Apoi nu ni închipuim cum, ar fi fost oprit trecerea oricărei știri prin acei munți spre Buda, căci ar fi trebuit tăiate toate pasurile de la izvoarele Tisei până la hotarul Țerii-Românești. E de sigur vorba de pasurile Carpaților moldoveni, iar corespondentul ragusan, știind că la început Matiaș se lupta cu Ardelenii, a confundat pe vechii adversari cu cel nou: Ștefan al Moldovei.

Lucrul se confirmă în mod decisiv prin scrisoarea din 21 Februar¹. Același corespondent venețian al ducelui de Milan, Gerard de Collis, ce scrisese prima scrisoare cu veștile luate de la Ragusan, confirmă știrile despre înfringerea lui Matei (la strage ha havuto lo re d'Hungaria con quelli soy populi è verissima). Regele acum s'a întors și se pregătește de război. El a avut două răni, una dintr'o săgeată în spate, cealaltă dintr'o lanță în braț (ha havuto due ferite, una de una saeta in le spale, l'altra de una lanza in uno brazo). E sigur că Matiaș Corvinnul a fost rănit la Baia, și nu aiurea², așa că nu mai rămîne nicio îndoială asupra presupunerii noastre, care e deplin adevărată.

A treia scrisoare³ spune că înfringerea pomenită a lui Matiaș „în Transilvania“ (la rotta che ha havuto in Transilvania) e o pedeapsă a lui Dumnezeu și salvarea Veneției (la salute de lo stato de essa Signioria), de oare ce regele Ungariei se aliase cu

¹ O. c., p. 96.

² I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, p. 133; Bonfiniu, o. c., p. 397; Dlugosz, o. c., col. 416; Fraknói, *A Magyar nemzet története*, apud Ursu, *Ștefan-cel-Mare și Turcii*, p. 31. (Matiaș încearcă să-și scoată săgeata, dar ea se rupe)

³ L. c., p. 70.

Turcii. (Se știe că lucrul nu era adevărat și că la 1473 Matiaș adera la liga creștină¹.)

Din analiza făcută mai sus reiese clar că cele trei scrisori privesc bătălia de la Baia.

Confusia făcută la Veneția între expediția împotriva Transilvaniei răsculate și cea asupra Moldovei e explicabilă, de oare ce urmară imediat una după alta și se puteau privi ca același războiu, mai ales că Matiaș Corvinul privia pe Ștefan-cel-Mare ca pe un aliat al Ardelenilor răsculați². Dacă așezăm aceste scrisori în cadrul lor convenit, vedem că ele ni aduc multe știri nouă asupra bătăliei de la Baia.

Întăiu faptul că în Italia se știa precis că Matiaș a fost învins, cu toată scrisoarea lui de izbîndă adresată Ragusei³. Deci se adaugă încă o știre contemporană cu greutate, care se alătură celor ce mărturisesc de înfrîngerea regelui ungar³.

Pe urmă vedem, lucru cu totul necunoscut, că pe lîngă că în Ungaria nu se mai știa nimic de armata regală total izolată și se vorbea de un dezastru, Ștefan încercă să taie retragerea lui Matiaș Corvinul în pasurile munților.

Ni se dau apoi amănunte despre rănirea regelui, care n'a fost numai de săgeată, cum se credea, ci și cu lancea, ceia ce arată că se ajunsese la o luptă corp la corp, chiar în locul unde stătea el.

În sfîrșit e interesant de știut că Venețienii, prietenii de mai tîrziu ai lui Ștefan, se bucurară de înfrîngerea regelui Matiaș Corvinul la Baia, socotind-o ca o salvare a lor.

Bătălia de la Baia ni apare prin urmare într'o lumină mai precisă de pe urma știrilor noi aduse de aceste trei scrisori, nebăgate în samă până acum.

P. P. Panaitescu.

¹ N. Iorga, *Veneția la Marea Neagră*, III, p. 11.

² Bonfiniu, *l. c.*

³ Makusev, *Monumenta Slavorum Meridionalium*, II, în *Glasnic* (Belgrad), seria a II-a, XIV-V, p. 34.

⁴ Pe lîngă mărturiile adunate de d. Gh. I. Brătianu în articolul citat cf. și Sigismund Herberstein, *Rerum moscoviticarum commentarii*, p. 7, în *Rerum moscoviticarum auctores vari*, Frankfurt, 1600: „Stephanus ille magnus Waivoda Moldaviae qui... Mathiam Hungariae... regem prostravit“. Scrie la 1552, după izvoare rusești contemporane.

O scrisoare a lui Iraclie Porumbescu

Publicăm această scrisoare inedită a lui Iraclie Porumbescu, nu numai fiindcă avem datoria de a aduce tot scrisul celui ce-a fost scriitorul bucovinean Porumbescu, ci și pentru că, de fapt, ea, supt atâtea aspecte, presintă o reală valoare documentară.

Cite alte mărturii de felul acesta vor fi zăcînd uitate prin cele scriuri cu răvașe bătrînești ! E o mare datorie de a le salva.

Scrisoarea de față a fost adresată părintelui Constantin Morariu. Ortografia, originală, am modernizat-o. Am menținut însă asperitățile și bizareriile de limbă ale scrisului lui Iraclie Porumbescu, pentru a înlesni identificarea atîtor pagini anonime publicate de dînsul prin cele ziare și reviste.

Leca Morariu.

BCU Cluj / Central Unive 20 Iunie st. n., 1890.

Stimate și iubite,

Apoi am fost și eu acolo unde ai fost și Sf. Ta, adică la București, și încă de tripla aniversare a României, de 10 Maiu. Îți închipuești dară ce am văzut ! Ah ! am văzut și am constătat, și încă nu numai pe din afară, ci în mare parte și în internul Căpitalei României, că acestui Regat îi lipsește numai o mărime geografică mai mare, și nu alta, ca să fie un *Grossstaat* în întregul înțeles modern al cuvîntului.

Am văzut, se 'nțelege, și pe Regele și pe Regina și pe Prințul Ereditariu, și, să nu fi fost eu răgușit, căci mă răcisem pe drum încolo, aveam să mă și prezentez la Măiestățile Lor ca preut din Bucovina carele, venit la București pentru a vedea serbarea de Zece Maiu, nu mi-am putut suprima dorința-mi intimă de a solicita înnalta permisiune să-mi arăt M.M. Lor respectul și reverința mea, căci Kogălniceanu¹ mă îmbia să

¹ Pe care Porumbescu îl cunoștea din timpul pribegirii lui Kogălniceanu, la Cernăuți (1848).

fac aceasta și-mi și promitea a-mi mijloci audiența. Însă, cum zic, eram răgușit și de aceea nu se potriviva nicidecum numai supt cea titlă, *a nu-mi putea suprima dorința*, etc., să cer o audiență. Dar am fost la alt — Rege, la părintele Mitropolitul Primat, carele mi-au plăcut de tot și cu modestia lui și cu cugetările sale cele frumoase și delicate. Așisi după primele-mi cuvinte de formalitățile obștești și invitarea din partea P. S. Sale să sed, mă întrebă: „Ce face P. S. S. părintele nostru frate?“. „Se află bine, Înnalt Preasfințite, că este sănătos“. — „A avut o serbare frumoasă în zilele trecute...“ — «Așa este. Și eparhia ea însăși din acea ansă a avut o serbare frumoasă și a și arătat aceasta, că întregă ea a luat parte la acea serbare, trimițându-și represintanți cit mai număroși până și din cele mai depărtate unghiuri ale sate.» — „Frumos a dovedit eparhia prin aceasta că cunoaște și apretuește demnitatea cea distinsă a Arhipăstoriului său părintelui Silvestru...“

— „Dară lupte are multe P. S. S. și grele!“ — „Cred, cred“ — aice suspină, și apoi zise: „Avem și noi, măcar că sintem, cum aș zice, în casa noastră. Viața însăși e o luptă, și, cu cit mai pe innaltă treaptă se află cineva, cu atita și lupta e mai mare și mai grea. Apoi aud eu ce-i prin Bucovina. Cred, cred că P. S. S. are grea luptă...“ — «Așa este, Î. P. S. Voastră, și noi preuții și credincioșii noștri avem în continuu a ne lupta contra... și apoi avem încă durerea că sintem despărțiți de frații noștri de dincolo.» — «Ah! această durere o avem și o simțim și noi aice. Însă este un sîn cu două brațe iubitoare, unde sintem cu toții la un loc: legea și naționalitatea, la sînul lui Dumnezeu!» — Mă mirăiu de aceste cuvinte, a le auzi din gura unui prelat de — dincolo!..

La luarea-mi de rămas bun mă sărută în cap demnul bătrîn (tot alb ca laptele), și-mi zise: „Mulțămesc de dragostea ce mi-ai arătat și spune închinăciunile mele de sănătate la toți frații din Bucovina, de la cel mai mare până la cel mai mic!“ —

Auzi?... Eu ieșiu cu lacrimile în ochi...

Așa părintele Iosif Georgian!

Fui în Cameră, unde chiar își motiva Panu amendamentul său, ca magistrații să nu facă jurămint Regelui, ci pe Constituție, pe care și Regele a jurat.

Am fost și la Senat; dară în Academie am avut o surprin-

dere pe cît de mare, pe atît și de tot mișcătoare de biata mea inimă, măcar că nu-s savant și membru al ei ! Era chiar o ședință deschisă, așa că eu, intrat într'o odaie dintre acel salon și dintre bibliotecă, fui văzut de membrii comitetului. Se sculă întâiu Kogălniceanu și veni la mine: «Părintele Porumbescu! Poate să fie ?!». Îmi strigă numele tare. Se sculară de-odată alți trei și veniră la mine. Kogălniceanu li spuse cine-s și *ce le-am fost* în timpurile grele, cînd el și alții, proscrisi de Mihalachi Sturdza, se aflau (1848) în Cernăuți. Cei trei îmi dederă mîna pe rînd, numindu-se pe nume: Sion poetul, Dumitru Sturdza, fostul ministru și — Negoescu, interpelătorul cu pomenirea de bietii «Arboroseni».

O ! ce moment mare pentru mine !

Mă ținură la vorbă peste o jumătate de oră, pomenindu-mi de bietul Ciprian, de cele ce am scris despre vioara lui în „Romanul“, de episoadele cu Vlădica Iustin și Mălinescu...

D. Sturdza se sculă și-mi aduse o carte mare și mi-o donă cu niște cuvinte ce mă rușinară. Cartea e „Istoria Mitropoliei Moldovei“, dedicată Regelui, și se află de present la Kerekiasto¹ spre întrologare. De această carte s'au tipărit numai cînzeci de exemplare.

Fui în noul Ateneu, edificiul însuși o artă. Admirăiu frumseța și luxul salei de sus, unde-și ținu Regina conferința sa „Visul poetului“. Principii de coroană din Italia și Saxonia, carii fură as' primăvară la București și în Ateneu, să fi zis că am văzut Ateneuri și mai mari decît acesta, dară așa de cu gust estetic și potrivit de un Ateneu, ba !

Ce surprindere avui și aice ! Eram cu copila, cu ginerele meu și cu amicul dr. Crainiceanu. Se uitau toți la mine ca la un ceva exotic; poate că-s așa mare. Văzuiu că se duc pe rînd și cată în cartea visitorilor străini. — Vin la mine trei, și unul din ei zice: „Poate să fie ca pe părintele P. aice să-l vedem ?! — Dr. Aurel Mureșanu din Brașov, G. Rădulescu, primar din Lugoj, tatăl domniței Elena Dobrin, ce a învățat pe patru doctori în drept să cînte *Tatăl nostru* de Ciprian, și fiul său, doctor în medicină și profesor la Universitatea din București.

— „O fiul Științei Tale, Ciprian“ — zise bătrînul Rădulescu — «e la noi și în tot Banatul foarte popular: tot ale lui lucruri auzi și 'n biserici și în case.»

¹ Legător.

Am admirat apoi Museurile, Băile Eforiei, iară la Cotroceni, la mormințelul Princesei Maria, am plîns... «Nu plîngeți», zice biata Mamă în litere de aur pe mormințelul de marmoră albă: „ea n'a murit, ci doarme! M. 5.“

O, sărmană Mamă! Cu durerea-i nedescriptibilă ni scrie nouă — mîngiere!..

Ni-am descoperit capul, am îngenunchiat cu toții, eu, copiii miei și dr. Crăiniceanu, și am fost transportați cu toții de durere adîncă, pare-că într'acolo unde *dorm* și ai noștri iubiți..

Bietul sergent ce sta de strajă la foișorul de impletituri de bronz aurite, în care se află mormințelul cu figura portretată în marmoră a micii Princese (cu picioruțele goale), își luă și el, instinctalment, chipiul din cap și ne privia drept înstrăinat de îngenuchiarea noastră și de lacrimile ce ni le vedea pe față. „Au fost mulți aice“, ne zise el, „dară așa ceva n'am văzut.“ Onorariul ce vrui să-i dau nu-l primi!

«Ai frați», îi ziseiu eu la depărtarea-ne de acolo, «ai frați bravi de arme și Romîni și 'n Bucovina la noi, domnule; li-ciu spune că și frații lor de aice sînt bravi și vrednici de nume de Romîn.» — Se învioși bietul și-mi răspunse: «Spune-li, spune-li, părinte, cu închinăciuni de sănătate de la noi».

Am fost apoi și la institutul lui Babeș, cu turbații. O, aice ce văzui, nu-i de scris!

Și în fine Duminecă fui în biserica Domnița Bălașa. Apoi aice ce văzui și ce auziu, e de descris? Nu!..

Simbătă, în presara acestei Dumineci după Ispas îmi presintă Mănzăranul pre un tînăr Teodorescu, băiatul corului de la Domnița Bălașa. Aceasta fu în grădina Rașca, unde cînta taraful lui Dinică, distins la expoziția cea din Paris. El, Teodorescu, îmi spuse că la îngropăciuni și parastase se cîntă «Adusu-mi-am aminte» de Ciprian, și face efect mișcătoriu de toate inimile, iară în biserică «Tatăl nostru», cu asemenea efect. Mă întrebă de vin mine la biserica lor.

«Da, vin, că pentru aceia zi rămîn până mine aice.» Aflaiu pe urmă că dirigentul acelu cor, profesorul de Conservatoriu Bărcănescu, mi-e cunoscut din corespondență: auzind că oiu fi în biserică, puse la cale ca să fie tot corul complet.

O, ce auziu, ce cîntare — religioasă! Ce tehnică, ce glasuri! Basistul Teodorescu pare că e dotat de Dumnezeu anume cu

acel glas ajungănte (*sic*) la gamele cele mai adânci, și totuși timbroase și dulci, ce să-l laude pre — El!...

Dar micuții băieți, cu vocile lor de cheruvimi!...

După liturghie mă așteptă dirigentul Bărcănescu cu întregul cor în porticul bisericii. În auzul unei mulțimi de domni și doamne îi ziseiu: «domnule director, de-aș fi un Potentat cu tron și coroană, d-tale și la toți membrii corului d-tale v'aș da *Pour le mérite* în briliante, dar, fiindcă sînt numai un preut bucovinean, vă dau inima mea!».

Salutare, **Iraclie.**“

Țara Brodnicilor și Vrancea

Una dintre chestiunile cele mai încurcate ale istoriei noastre vechi e și cea privitoare la țara și poporul Brodnicilor. Acest nume apare în cronicile rusești pe la 1147 și, după ce e pomenit de cîteva ori în analele veacului al XII-lea și în puține documente din veacul al XIII-lea, mai pe urmă la 1254, dispăre pentru totdeauna din izvoarele istorice.

E unicul cas poate, cînd un popor, fie cît de mic, de la 1200 încoace să dispară de pe scena istoriei fără să lase nici-o urmă, dacă nu în documente și cronici, cel puțin în tradiție ori în nomenclatura geografică a pămîntului unde a trăit.

Căutînd astfel după urme pe care trebuiau să le lase și enigmaticii Brodnici, am ajuns la rezultate surprinzătoare, presupunînd că am mers drept pe terenul atît de luncos al filologiei, pe care am chemat-o. ca laic, în ajutorul limpezirii acestei grele probleme. Pentru aceia aștept cuvîntul din urmă, pe care sînt chemați să-l spună filologii noștri.

Vom lua în ordine cronologică mărturiile care vorbesc despre țara și poporul Brodnicilor în cursul unui veac și mai bine: de la 1147 la 1254¹.

Analele rusești scriu la anul 1147 că oastea prințului Svia-

¹ V.: R. Rosetti, în *Revista Nouă*, III, p. 55 și urm. D. Onciul, *Originile princ. rom.*, p. 298; Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. II, vol. III, p. 272; Bunea, *Încercare de Ist. Rom.*, și urm., p. 130, unde urmează pe Karácsonyi, din articolul „Borochohorság” = Țara Brodnicilor (*Széladok*, 1908, p. 606); N. Iorga, *Vrancea și Vrîncenii*.

toslav Vladimirovici, în expediția întreprinsă împotriva Viaticilor, a fost întărită cu cete de Cumani și de Brodnici.

La 1186 Brodonii (la un cronicar bizantin) ajută — tot împreună cu Cumanii — pe Asănești în contra Bizantinilor (Oniciul, *o. c.*).

Aceste știri răzlețe nu ni dau nicio indicație despre naționalitatea și așezarea geografică a Brodnicilor.

Documentele din veacul al XIII-lea sînt cu mult mai precise în privința aceasta.

Diploma lui Andreiu al II-lea (Zimmermann-Werner, *Urkb.*, I, p. 19), prin care dăruiește Cavalerilor Teutoni Țara Bîrsei pentru a doua oară, li mai dă acelora și „a fine terrae Cruceburg terram quae vadit usque ad terminos Prodnicorum“. După o cronică rusească la 1224, în lupta de la Calca, Brodnicii sînt aliații Tatarilor. *Ploschinia*, Voevodul Brodnicilor, jură în numele Tatarilor lui Micislav din Chiev că va fi lăsat liber, dacă va preda de bună voie tabăra întărită, în care se apăra. Micislav, după capitulare, a fost ucis cu tot jurămîntul lui *Ploschinia* (Caramzin, la Rosetti, *l. c.*).

La trei ani după această luptă, arhiepiscopul din Gran pleacă spre Pămîntul Sfînt, dar pe cale e întîmpinat de un fiu al ducelui cuman, care-l chiamă în țara tatălui său, căci poporul e aplecat să primească botezul. Arhiepiscopul cere încuviințare de la Roma. În răspunsul ce i-l dă Papa Grigorie al IX-lea, între altele se spune: „in Cumania et *Brodnic* terra illa vicina... habeas potestatem... praedicandi“ (Hurmuzaki, I, p. 102).

O scrisoare a regelui Béla al IV-lea, prin care el cere ajutor de la Papa în contra Tatarilor (1254) înșiră popoarele vecine Ungurilor și spune despre regatul ungar: „quasi ovile sepibus sit diversis infidelium generibus circumseptum, ntpote Ruthenorum, Cumanorum, Brodnicorum et Boznensium hereticorum a parte meridiei, contra quos etiam ad praesens per nostrum exercitum dimicamur“, — iar mai jos: „cum omnes aliae nationes, contra quas experti sunt vires suas tributarias, eisdem (Tartaris) se constituerunt, et specialiter regiones quae ex parte Orientis cum regno nostro conterminantur, sicut Ruscia, Cumania, Brodnici, Bulgaria, quae in magna parte nostro dominio autea subiacebant“ (Hurmuzaki, I, p. 260).

Din documentele veacului al XIII-lea putem aproximativ determina unde era țara Brodnicilor.

Cu Țara Birsei — cum apare din diploma lui Andreiu al II-lea — se atingea cam la frontiera dintre Transilvania și Muntenia, de la Oituz până la pasul Buzăului. Se întindea între Cumania și Bulgaria, dar care erau hotarele spre Nord, Ost și Sud de către aceste țeri, nu putem ști.

Dar din punctul nostru de vedere e de-ajuns și atita. Anume un lucru reiese clar, că adevărat *ținutul care poartă numele de Vrancea cade în cuprinsul țerii de odinioară a Brodnicilor.*

La începutul veacului al XVIII-lea, Vrancea avea o întindere mai mare ca azi, după cum apare din „Descrierea Moldovei“ lui Cantemir (citat în Iorga, *Vrancea și Vrâncenii*, p. 9): «A doua republică, mai mică, este Vrancea în ținutul Putnei, la hotarul Țerii-Românești, din toate părțile încunjurată cu munți strașnici. Și sînt într'însă douăsprezece sate, cu două mii de case, și nici locuitorii aceștia n'au știință pentru plugărit. Pentru că și ei se îndeletnicesc cu păstorirea oilor ca și Cîmpulungenii, și plătesc pe an la Domnie o dajdie știută și hotărîită, și se țin cu legile și obiceiurile lor, iară porunci și judecători de la Domnie nu primesc».

Ion Ionescu (citat la Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 54) ni spune că «Vrancea din vechime se întindea din apa Milcovului până de-asupra Odobeștilor și apoi linia Măgurii pe drumul Vrancei, prin satele Giarîștea, Țifești, Satul-nou, Crucea-de-sus, Movilița, Marginea Păuneștilor și a Rugineștilor până în Trotuș, cuprinzînd mai toată plasa Zăbrăuțului și din plasa Gîrlele de la Odobești pe Milcov în sus până la hotarul țerii, și satele din Răcăciuni de la Ruginești în sus pe Trotuș până în Cașin, cuprinzînd și Cașinul. Populația din mai toate aceste sate păstrează și până astăzi datinile, obiceiurile și portul Vrâncenilor».

Această coincidență teritorială a Brodnicilor și Vrancei nu poate fi numai întîmplătoare. În această presupunere ne întărește și etimologia celor două numiri, pe care o propunem mai la vale.

Pentru *Brodnici* întreagă lumea învățată a admis etimologia dată de Miklosich: brod + nik = podar, locuitor de lîngă vad, pod umblător.

Istoricul ungar Karácsonyi crede că din *brod* nu se poate

formă nume care să denote ocupațiune cu terminațiunea — nik ci numai cu — ar și atunci am avea = brodar¹.

Nu știu întru cât poate sta aceasta din punct de vedere lingvistic; nemerită mi se pare însă cealaltă observare a lui: calificativul de locuitori de la vaduri: podari, nu se potrivește Romînilor. Propunerea lui Bunea de-a deriva cuvîntul din *brdo* = munte, nu e acceptabilă din punct de vedere filologic.

Pentru Vrancea avem două explicații: Prima a lui Hasdeu din sanscritul *vrana* = munte nu poate fi admisă după fonetismul limbii noastre.

D. Iorga se gîndește la cuvîntul de origină slavă: *vrană*.

Coincidența teritorială, constatată mai sus, și faptele istorice ce rezultă din documentele citate ne îndreaptă spre o altă origine comună a celor două numiri: Brodnik și Vrancea.

Întăiu de toate cred că forma originală, corectă, este: Bron-ik sau Bran-ik, fiind consonanta *d* numai adițională.

Acest cuvînt constă din substantivul *Bron* sau *Bran* + terminațiunea — ik; tot asemenea și *Vrancea* se reduce la cuvîntul slav *vrana* + ik. Sufixul — ik formează în vechea slavă: nomina agentis (vezi exemple la F. Miklosich, «Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen», p. 247). Substantivele *Bran* — și *vrana* derivă din aceeași tulpină, cu înțelesul de *poartă*, apoi în înțeles figurat: *trecătoare*, adică poartă la hotarul țerii. În rusească, sîrbă și bulgară aflăm din aceeași tulpină: *vrata*, în boemă: *brana*, în polonă: *wrota*.

În limba romînă avem două cuvinte, dintre cari unul păstrează pe *bran*, iar celălalt pe *vrana*, anume: *braniște* și *vranită*.

În limba croată *braniște* are sensul de: fortificație, deci loc de apărare. Același sens de poartă și apărare îl are și românescul *braniște*.

La noi în Transilvania se numește „braniște“ marginea hotarelor a două sate vecine, pe care nu e imaș (islaz) niciodată, pentru ca vitele unui sat să nu treacă pe hotarul celuilalt; așa dară e un fel de poartă închisă, o apărătoare împeumutată.

Astfel de *braniști* au fost, nu numai între sate, ci și între țeri.

¹ Cf. însă *loc, localnic* (N. R).

Aici ele constau din locuri neumblate și păduri seculare, la care se adăugiau și întărituri artificiale, adecă porți.

Cred că nu greșesc dacă afirm că «indagines» pomenite în documentele ungurești nu sînt altceva decît «braniști», pe care Ungurii le-au numit „gyepu”. Numele satului și trecătorii: *Branul* au evident aceeași origină.

Deci — ca rezultat — reiese: că Brodnici (= Bran-ik) și Vrancii (= Vran-ik) sînt unul și același nume, care înseamnă 1) portar, 2) apărător de trecători, și prin urmare: Brodnicii din veacul al XII-lea și al XIII-lea sînt Vrîncenii de mai târziu.

Pentru a explica forma Brodnik în loc de Bran + ik, mai observ un lucru.

Nu e exclus ca Slavii vecini, auzind acest nume, să-l fi confundat cu bulgarul (vechiul slav): Brodnica = vrăjitoare, *care a căzut în credințe deșarte*, nume ce se da bogomililor¹. Această mi se pare cu atît mai probabil, cu cît la Romîni — după cum se știe — bogomilismul a fost foarte răspîndit.

Trecerea lui vranik în Vrancea se explică fără greutate. În plural, *k* de la sfîrșit încă în vechea slavă (dar se poate tot așa de bine și în limba romînă) s'a schimbat înainte de *i* în *è*, precum în *vlaki* = *vlaçi* (cfr. Miklosich, *Vergl. Lautlehre der slav. Sprachen*, p. 256). Astfel în pl. era: *vranici*, din care s'a născut românescul *vrançi*, precum din *vecinic* a rezultat *veșnic*, și din *Vranicia* (Brodnikia) *Vrancea*.

Dacă nu e greșită în chiar temelia ei această ipotesă, atunci se ridică vîlul de pe trecutul celei mai vechi organizații de Stat, adevărită la Romîni prin documente.

Apărătorii trecătorilor au jucat rol impotrî în toate timpurile.

Încă înainte de venirea Maghiarilor grupul de Romîni și la început și Slavi din munții Vrancii a trebuit să formeze o unitate politică, a cărei însemnătate a mers crescînd cu înmulțirea populației. Regii maghiari, după cucerirea Transilvaniei, vcr fi lăsat Romînilor de la granițe rolul militar și împreună cu acela și autonomia de care se bucurau, în frunte cu cnejii și voievozii lor.

Înmulțindu-se, locuitorii de la trecători au coborît în văile

¹ Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 105.

din spre Răsărit, formînd un stătuleț, de care vecinii trebuiau să țină samă, căci Brodnicii încep a juca un rol între ei. În acest timp apar în istorie, neatîrnați de regii maghiari și în legături de prietenie cu Cumanii (1147 și 1186).

La acești locuitori din apropierea trecătorilor, Brodnici sau Vrîncei, se rapoartă și acel renumit pasagiu din Cinnamus (*Epitome*, ed. Bonn, p. 260. citat la Xenopol, *Teoria lui Rösler*, p. 117), unde se zice: „El (Manuil Comnenul) trimise pe Alexios cu o mare armată contra Dunării, prefăcîndu-se că ar voi să lovească pe Unguri iarăși prin locurile obișnuite. Leon Batatzes, cu o armată tot așa de puternică, care număra mai ales un număr însemnat de Valahi, cari se zice a fi colonie italică, a fost trimis pentru a cădea asupra Ungurilor din o altă parte, de spre Marea Neagră, pe unde ei nu fusăseră loviți“.

Lovirea — după cum susține Xenopol — s'a întîmplat deci din spre Moldova prin trecătorile Carpaților (poate Oituz), deci tocmai prin țara Brodnicilor. Această stare importantă ni arată cum Românii știu să se folosească de prilejul ce li se oferă de a se ridica împotriva dușmanului cotropitor, care în cursul unui veac și jumătate cuprinsese Transilvania, silindu-i să-și caute o patrie neatîrnată pe coborîșurile ostice ale Carpaților.

Alianța Brodnicilor cu Asăneștii, despre care amintesc cronicarii bizantini, va fi fost de folos celor d'întăiu tot împotriva Ungurilor. În războaiele pe care le poartă Ioniță în contra lui Emeric, regele Ungariei, Cumanii năvălesc (1202) în Ungaria, prădînd-o îngrozitor. La astfel de incursiuni vor fi luat parte de sigur și Românii.

Situația devine nefavorabilă pentru Brodnici, ca și pentru Cumani, cînd moare Ioanițiu și se suie pe tronul balcanic un urmaș mai slab: Borilă. În contra acestuia se ridică o coaliție puternică. Borilă abia-și mai poate apăra țara pe trei fronturi: în Macedonia și Tracia față de Latinii din Constantinopol, la Vest față de Sirbi și la Dunăre față de Unguri (1211-1212).

Andrieu al II-lea, regele Ungariei, află acum potrivit momentul de-a păși împotriva Brodnicilor și Cumanilor, cînd aceștia nu mai puteau conta pe ajutorul Asăneștilor din Sudul Dunării, și de-a întinde prin cuceriri influența regatului său spre Sud și Ost de Carpați. Acest scop aveau să-l servească Cavalerii Teutnici

chemați în Țara Birsei. Și munca acestor oameni harnici și viteji n'a rămas fără rezultat.

Țara Brodnicilor și o parte din Cumania prin Cavalerii Teu-toni a ajuns supt dominația regelui maghiar („quae in magna parte nostro dominio antea subiacebant“, scrisoarea lui Béla al IV-lea, 1254).

Între Andreiu al II-lea și Cavalerii Tentoni izbucnește o ceartă, care s'a sfârșit cu alungarea acestor din urmă de pe teritoriul Ungariei.

Se pare că această împrejurare a îndemnat pe Romîni să caute a se rupe din nou de Ungaria, căci această explica-re se poate da alianței Voevodului Ploschinia cu Tatarii în lupta de la Calca (1224).

Tatarii însă n'au năvălit atunci în Cumania. Vestea cruzimii lor însă a îndemnat pe Cumani, vechi prieteni și vecini ai Brodnicilor, să caute sprijinul regatului ungar și poate tocmai pentru a-l obține ea cer primirea în sinul B sericii romano-catolice.

Papa împuternicește pe arhiepiscopul din Gran să predice, nu numai în Cumania, ci și „in terra illa vicina“ „Brodnic“.

Astfel a luat ființă episcopatul cuman, care cuprindea în sine și Vrancea — și care însemna prelungirea influenței ungurești până la năvălirea Tatarilor. La Romîni de aici se referă știrea din documentul de la 1234 (Hurmuzaki, I. p. 132) cu privire la acei «Walati», cari toate tainele le primesc de la niște pseudo-episcopi, și nu de la episcopul Cumaniei. Ba și mai mult: Ungurii și Sașii cari petrec între ei se fac una (în ce privește credința) cu acei Walati, spre rușinea și scandalul creștinătății.

Uraganul tătăresc pune capăt episcopatului cuman și cu el și dominațiunii maghiare în aceste părți. Scrisoarea lui Béla al IV-lea, de la 1254, vorbește despre Cumani și Brodnici (înșirați ca țară deosebită alături de Rusia (Ruthenia) și Bulgaria), ca despre State tributare Tatarilor și dușmane regatului ungar. Considerînd episodul de la Calca, nu se pare exclus că Romîni brodnici s'au supus de bună voie Tatarilor cu anumite condiții (tributarios se constituerunt).

Cîtă vreme au fost Brodnicii birnici Tatarilor și cum — scăpînd de aceștia — s'au unit probabil cu Voevodul de la Baia, în lipsa de documente nu putem ști (vezi și N. Jorga, *Vrancea și Vrîncenii*, pp. 16-18).

Resultă deci din cele de mai sus că Vrancea, adevărată mai târziu ca teritoriul autonom înlăuntrul Moldovei, cu libertățile și dătinile sale vechi, e „Brodnicia“ din veacul al XII-lea și XIII-lea.

Dacă ipoteza aceasta nu e greșită, atunci trecutul celei mai vechi organizații de Stat a Romînilor se poate urmări — în trăsături palide, firește, — din veacul al XII-lea, până în veacul al XIX-lea.

Victor Motogna

Tot în chestia etimologiei „Dunării”.

D. V. Pirvan¹ crede că numele epihoric al Dunării e din de toți acceptatul Δονα și un sufix indigen: ρις. Existența acestui sufix o deduce din următoarele nume de râuri păstrate la Herodot și aiurea: Ἰπάρρις, Μάρρις, Ἀραρρις, Νάπαρρις.

Admiterea sufixului ρις la formarea numelor de râuri pe teritoriul locuit odinioară de Sciți și mai târziu de Daci nu mi se pare întemeiată cu exemplele citate.

În ce privește *Naparis* și *Danapris* nu avem a face cu compozițiile *Napa-ris* și *Danap-ris*, ci: *Na+paris* și *Dana+pris*, în care partea a doua a cuvîntului *paris*, *peris*, pe care Schafarik l-a adus în legătură cu albanesul *përëu* și romînescul *părău*, derivat din aceeași tulpină cu: *rivus*; cf. βέω (Schafarik, *Slavische Alterthümer*, I, p. 502).

În *Maris r* face parte integrantă din tulpina cuvîntului și cel mult *is* e sufix. În ce privește Ἰπάρρις, necunoscîndu-i etimologia, nu citez să mă pronunț. Presupunerea că Ἀραρρις ar fi o greșeală în loc de Ἀραρρις trage și mai puțin în cumpănă. Astfel existența sufixului *ris* rămîne îndoielnică.

Afară de aceasta, exemple ni arată că Romanii au latinisat numirile de râuri terminate în *is*, alăturîndu-se sufixul *ius*, d. p. *Marisius*, *Samisius*, *Crisius*, căci numai așa putem explica pe: *Mureș*, *Someș*, *Criș*, iar altora li-au dat forma latină cu terminațiunea *-er*: *Danaster*, *Danaper*, *Ister* (în loc de *Danastus*, *Danapris*). Numai *Dunaris* să fi fost o excepție (cf. *Danuv-ius*) ?.

Victor Motogna

¹ *Revista istorică*, an. 1921, n-le 10-12, p. 246.

DĂRI DE SAMĂ

G. Bogdan-Duică, *Viața și opera întâiului țăranist român, Ion Ionescu de la Brad (1818—1891)*, Craiova 1922.

Lucrarea, întinsă și plină de lucruri noi, are o tendință politică (de aceea i se și spune „Istoria țăranismului“, volumul I-ii), ceea ce n'o împiedecă de a fi, prin marele număr de amănunte, foarte folositoare. Se prezintă foarte pe larg lucrările comisiei proprietății din 1848. Cărțile de specialitate sînt prezentate cu oarecare amănunte. Se aduc ca analize rezumatele ideilor cuprinse în revista lui I. Ionescu. La urmă, părți din opera lui.

Activitatea consecventă a ermitului de la Brad pentru împrumutarea de drept nu poate fi însă subsumată supt anacronicul termen de țăranism. E un om de meșteșug trăgînd concluzii economice și sociale indispensabile.

* * *

D. Georg Pfeilschitter (profesor la Universitatea din München), *Die St.-Blasianische Germania Sacra, ein Beitrag zur Historiographie des 18. Jahrhunderts.*

Autorul dă știri despre materialul, pierdut azi, care trebuia să servească spre a se redacta o operă pentru Biserica germană care ar corespunde vestitei „Gallia Sacra“ a Benedictinilor franceși. Încă din secolul al XVI-lea Gaspar Bruschius se gîndise la o lucrare de acest fel. Lucrări speciale au urmat. «Germania Sacra» a lui Bucelin a putut fi însă dusă la capăt, în secolul al XVII-lea (modelul era *Italia Sacra* a lui Ughelli, din aceeași epocă). Lui F. Peter i se datorește o *Suevia ecclesiastica*. O lucrare în limba franceză, mergînd până la 1720, se tipărește apoi la Bruxelles. Iesuitul Hanszius dă tot atunci (de la 1715) o lucrare latină, bine făcută. Cunoscutul istoric Gatterer s'a gîndit și el la o „Germania Sacra medii aevi“, dar n'a putut realiza un plan prea vast.

Sankt-Blasianii au luat apoi asupra-li această împovărătoare moștenire. Acești călugări erudiți din Schwarzwald erau supt influența manifestă a Benedictinilor franceși de la St. Maur. Șeful lor, Martin Gerbert, scrie în limba franceză, la 1780, despre proiectul lor (p. 57). La desființarea Iesniților fusese vorba chiar ca ei să ia asupra-și *Vitae Sanctorum* ale Bollandiștilor din

Anvers (pp. 62-3). Prospectul «Germaniei Sacre» e din 1783 : era să se cuprindă și Scandinavia, Elveția, Polonia, Rusia, Livonia, Belgia austriacă și chiar Flandra franceză (p. 74). De Ungaria nu e vorba. Extrase de scrisori lămuresc asupra adunării și alegerii materialului. Sistemul icsefin împiedecă însă greoaia lucrare, prin persecutarea și a acestei mănăstiri de învățați. Apoi se adaugă amenințările Revoluției franceze.

Încă din August 1789 se observă mișcări în Sudul Badenului actual, mai ales la supușii mănăstirilor. Gerbert prevede la 1791 «ruinele regatelor»: în Germania de Sud-Vest se gătia o «republică suabo-alemană» (pp. 146-7). Unul din Sankt-Blasieni, Buss, profesor la Freiburg-in-Breisgau, trece ca laic la revoluționari (p. 147). În Maiu 1793 Gerbert moare, lăsind și un *Codex diplomaticus Alemanniae*. La 1796 călugării se temeau ca Francesii să nu distrugă și să nu măcelărească (pp. 149-50). Abia cinci volume de izvoare se putură publică; din opera propriu-zisă apare numai începutul. În curînd mănăstirea fu secularisată (1806).

De la 1908 planul a fost reluat.

N. I.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

C R O N I C Ă

Originea artei bizantine

Revirimentul care s'a produs, de la Krumbacher încoace, în favoarea Bizanțului și a civilizației ce reprezintă el, a adus cu sine și o serie de cercetări cu privire la una din manifestările caracteristice ale acestei civilizații: arta bizantină. Prin campanii de săpături arheologice, prin studiarea în amănunțimi a resturilor acestei arte (monumente arhitectonice, mosaicuri, miniaturi, etc.) s'a ajuns, nu numai la o cunoaștere mai exactă a caracterului ei, dar și la o explicare total deosebită de cea anterioară în ce privește problema originilor. Într'adevăr, învățații cari s'au ocupat cu această chestiune admiteau, în linii generale, o influență preponderantă de „artă romană imperială” la baza artei creștine și deci și a celei bizantine¹. Unii ca

¹ S'ar putea da chiar mai exact, pentru epoca originilor, numele de „artă orientală creștină”, în loc de „artă bizantină”.

Wickhoff („Die Wiener Genesis“) și într-o oarecare măsură și Riegl („Die Spätromische Kunstindustrie), credeau că în primele două secole ale Imperiului s'a format în Occident o artă specific romană care s'a răspândit apoi în mod uniform în tot Imperiul, alcătuind fundamentul pe care se va ridica, în sec. IV și V, arta creștină. Alții, cum e Kraus („Geschichte der christlichen Kunst“), admitând o influență orientală pentru primele secole, credeau totuși că, după ce noua religie a fost recunoscută de Stat, centrul de greutate s'a mutat la Roma, aceasta impunând «tipurile» și stilul artei noi. Importanța care s'a dat Romei era în definitiv explicabilă prin prestigiul de care s'a bucurat vechea Capitală a Imperiului, prin numărul mare de monumente păstrate aici și mai ales prin lipsa de cunoaștere a acelui Orient îndepărtat și quasi-barbar.

A venit însă un moment cînd, prin săpături și cercetări la fața locului, acest Orient s'a arătat în adevărata sa lumină. Și s'a constatat atunci că între formele artei de început creștine și acelea găsite pe întregul ținut răsăritean de influență elenistică: Siria, Egipt, Asia-Mică, erau asemănări izbitoare. Acest lucru l-a observat Ainalov în studiul său «Originile elenistice ale artei bizantine», arătînd mai ales influența stilului „*pitoresc*“ alexandrin în pictura și miniatura bizantină. În același timp Strzygowski, în cartea sa „Orient oder Rom“, revendica pentru acest Orient ceea ce se atribuisese până atunci Romei. El arăta că monumentele acestui Răsărit nu au nicio legătură cu arta romană, ci, din contra, formează o creație aparte, caracteristică prin tendința către ornamentarea cît mai bogată și prin tratarea cît mai realistă a subiectelor. Aceste monumente aparțineau curentului de artă elenistic, avînd altoite o sumă de elemente orientale, locale. În marile orașe elenistice din Răsărit, dar în special în cele trei centre importante: Alexandria, Antiohia, Efesul, se produce în primele trei secole ale erei creștine curentul artistic care va sta la originea artei bizantine.

Această teorie, potrivit căreia Orientul joacă rolul de căpetenie în formarea artei bizantine, Strzygowski a dezvoltat o și îmbogățit-o treptat printr-o serie de lucrări, atît de amănunt, cît și de privire generală. În „Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte“, el arată importanța artistică a centrelor elenistice din această provincie; în „Koptische Kunst“ și „Hellenistische und

Koptische Kunst in Alexandrien“ se arată materialul de artă din aceste regiuni africane, precum și rolul de transmițătoare a unor forme orientale pe care l-a avut Alexandria în domeniul artelor plastice. „Mschatta“ tratează problema bolții la monumentele vechi creștine, arătând totdeodată și importanța artistică pe care o prezintă această așezare elenistică, din regiunile — azi pustii — ale Siriei. În «Amida» se reieșea problema bolții, făcându-se istoricul acestei chestiuni și se dezvoltă în același timp și problema curentului de ornamentație, pusă încă din «Mschatta». În sfârșit, în ultima sa lucrare din 1920, intitulată „*Ursprung der christlichen Kirchenkunst*“, el împinge și mai departe spre Răsărit cercul cercetărilor sale, cuprinzând în el și Armenia, Mesopotamia și Iranul și arătând importanța acestor regiuni pentru originea artei bisericești creștine.

Din 1892, când publica în «Byzantinische Zeitschrift» articolul său «Die byzantinische Kunst», prin care constata starea de atunci a cercetărilor privitoare la acest domeniu, și până la ultimul studiu numit mai sus, Strzygowski, printr'o muncă continuă, ce face din el un model de urmărire perseverentă a unei probleme științifice, și-a dezvoltat și îmbogățit teoria cu privire la originea artei bizantine. Ea este astăzi admisă, în linii generale, de toți cercetătorii. Charles Diehl, în „*Manuel d'art byzantin*“, Dalton, în «Byzantine art», Kaufmann, în „*Handbuch der christlichen Archäologie*“, Toesca, în «*Storia dell' arte italiana*», Wulf, în „*Altchristliche und byzantinische Kunst*“, Millet, în „*Art byzantin*“ (din «*Histoire de l'art*», de supt conducerea lui André Michel), cu toții admit influența preponderantă a Răsăritului în formarea artei bizantine. Potrivit acestei teorii, vom expune mai jos, în resumat, chestiunea originilor artei bizantine.

Mai întâiu o întrebare: Ce se înțelege prin arta bizantină? Un răspuns ar fi acesta: arta creștină care se dezvoltă pe întreg teritoriul Imperiului de Răsărit bizantin (cu radiațiuni și în afara lui), avînd însă o înflorire mai puternică în Capitala acestui Imperiu, Bizanțul. Dezvoltarea aceasta pe un teritoriu așa de întins implică însă în mod fatal folosirea diferitelor influențe locale, născute pe fondul comun elenistic din acest Imperiu. Așa încît vom avea în arta bizantină, așa cum o găsim fixată în monumentele și creațiunile artistice ale secolului al VI-lea, aceste influențe locale. Armonisarea și contopirea lor se

va face în deosebi în marile centre orășenești, dar mai ales în Bizanț, care avea și maximum de mijloace materiale. Putem deosebi aceste influențe — din a căror contopire cu alte elemente va rezulta arta bizantină — după regiunile în care ele ieau naștere. Vor fi deci influențe siriene, asiriene, egiptene, din Asia Mică. Fiecare va aduce anumite motive și tipuri artistice, o anumită tehnică, un anumit fel de înțelegere și redare prin artă a lumii incunjurătoare

Din regiunile mesopotamice ale Siriei arta bizantină a luat întrebuințarea în ornamentație a smaltului, care ajunge în aceste părți la o dezvoltare cu totul înaintată. Faptul e foarte explicabil când ne gândim că aproape singurul material de construcție în acele regiuni lutoase, fără piatră multă, îl constituie cărămida. Dar această cărămidă, pentru a produce un efect estetic, are nevoie de o acoperire exterioară. Și această acoperire a fost aici smaltul. Se făceau cărămizi smălțuite, discuri smălțuite, formînd frize întregi care ocotiau clădirea. De la Asirieni, întrebuințarea acestor ornamente a trecut în arta bizantină, răspîndindu-se în tot Imperiul și ajungînd, tîrziu, până și în părțile noastre, în bisericile lui Ștefan din Moldova.

Siria, și prin aceasta înțeleg nu numai vechea Sirie de la Nord, ci și Palestina cu Fenicia, a dat, la rîndul ei, două elemente care vor juca un rol de frunte în dezvoltarea ulterioară a artei bizantine: 1) *concepția sa de decorațiune sculptată*, 2) *principiile iconografiei sale*. În ce privește decorația sculptată se constată aici în Siria o schimbare profundă în însuși spiritul și rațiunea de fi a acestei arte. În timp ce, în arhitectura clasică, ea rămînea subordonată armoniei generale a liniilor, acum ornamentarea sceptată există *prin ea însăși și pentru ea însăși*. Suprafețe întregi sînt acoperite cu o dantelă sau broderie fină de decorație de aceasta sculptată adinc în piatră, care se întinde ca un adevărat covor pe părți întregi de clădire. Așa e cazul la Mschatta, la basilica octogonală de acolo, și același lucru îl vom găsi la bisericile din Constantinopol și Salonic. — Cit despre iconografie, atît Ainalov, în studiul amintit, cit și Strzygowski, au arătat că în evangheliarele siriene se găsesc cele mai vechi compoziții religioase (Botezul, Răstignirea, Învierea, Înălțarea Domnului), devenite mai tîrziu aceleași ca în arta bizantină și că aceste compoziții religioase au ca proto-

tipuri mosaicurile care împodobiau bisericile și sanctuarele cele mai importante ale Palestinei. Iconografia bizantină are profunde rădăcini în aceste regiuni siro-palestiniene.

Din ținutul alăturat, cu care Siria a avut altele legături, din Egipt, arta bizantină a luat o sumă de elemente în mai toate domeniile artistice. Și faptul e foarte explicabil prin strălucirea la care ajunsese celebrul oraș elenistic Alexandria. Se dezvoltaseră aici, în jurul Curții pompoase a Ptolomeilor, pe lângă pictură și ornamentare polichromă — mosaic, incrustație de pietre și materii prețioase —, și o sumă de arte « minore », de miniatură: gliptica, toreutica, săpatul fildeșului, etc. Pictura în cele două genuri ale ei: pictura pitorescă „de genru” și portretul, a exercitat o mare influență asupra Bizanțului. O sumă de mosaicuri din bisericile bizantine, cum sînt acelea de la Sf. Constanța din Roma, unde e represintat alegoric Nilul, acelea de la Sf. Gheorghe din Salonic, din Baptisteriul Ortodocșilor din Ravena sau în sfîrșit de la Sf. Ștefan din Gaza, arată, în mod clar, după cum a dovedit Ainalov, influența alexandrină. Dar nu numai motivele, ci chiar și tehnica și întrebuintarea așa de deasă a acestui fel de ornament — mosaicul — sînt de origine egipteană. În ce privește portretul pe care descoperirile de la Faium ni-l arată tratat așa de realist, de individualist — de altfel ca toată mișcarea de artă, elenistică —, el a înfîrșit de asemenea adînc asupra creațiilor de acest gen bizantin. Același Ainalov a arătat că trăsăturile esențiale ale portretelor egiptene și procedurile speciale de execuție ale acestora se regăsesc, fie în icoanele pictate în encaustică din Sinai, fie în mosaicurile care la Ravenna și la Sinai represintă chipuri de Părinți ai Bisericii, fie în sfîrșit în sticlele acelea cu efigii pictate, dintre care una se găsește în Museul din Brescia.

Trebuie să adăugăm, pe lângă aceasta, toată arta de miniatură a manuscriselor care, de origine din Egiptul faraonic, a fost dusă mai departe în epoca elenistică, supt Ptolomei. Bizantinii o vor folosi cu predilecție, producînd adevărate monumente de fineță în această direcție (ms. Dioscoride din Viena, ms. Nicandru din Paris). Se mai adaugă apoi împrumuturile făcute de arta bizantină de la Alexandrini în gliptică, toreutică, lucrarea fildeșului, *în țesături*. Toate acestea la un loc ne arată cît de puternică și multiplă a fost influența artistică pe

care a exercitat-o Egiptul, în special Alexandria, asupra artei bizantine.

Asia-Mică, a cărei importanță pentru înțelegerea originilor artei bizantine au arătat-o Choisy și Strzygowski, și-a cerut și iea partea ei de influență. Dacă, în ce privește o parte din iconografia bizantină, rolul Asiei Mici e controversat încă, apoi e sigur că acestor regiuni li se datorește accentuarea stilului istoric în pictura bizantină, — spre deosebire de stilul pitoresc alexandrin. De asemenea e sigur că această Asie Mică a dat și tipul basilicei cu cupolă (boltă), care a avut apoi o așa de mare dezvoltare în arta bizantină, devenind — alături de ornamentația bogată, polichromă — una din trăsăturile caracteristice ale ei.

Resumind cele spuse mai sus, se constată așa dar că în aceia ce numim *artă bizantină*, Orientul și-a avut o foarte însemnată parte de contribuție, în toate domeniile. Dar aceasta nu înseamnă că nu s'au luat elemente și din arta romană și greacă. Meșteșugul de clădire, cu cărămidă bine arsă și cu mortar cum nu se mai găsește azi, l-au dat Romanii, cei mai solizi arhitecți din cîți a avut lumea. Iar Grecii au dat meșteșugul de a săpa în marmură și piatră tare și un anumit simț de proporție și eleganță.

Și astfel, luîndu-se și dintr'o parte și dintr'alta, armonisîndu-se motive, forme și procedee din ținuturi cu străvechi tradiții culturale și artistice, s'a ajuns la acea unitate monumentală și rafinată, puțin cam rigidă, care e arta bizantină. Rolul de armonisator al acestor elemente deosebite l-au avut în genere, cum am spus, orașele mari, bogate în mijloace materiale și cu o cultură artistică superioară. Și, dintre acestea, în primul rînd, Bizanțul. Capitală a Imperiului de Răsărit, dominînd trecerea dintre lumea europeană și asiatică și neavînd un trecut important care să-l încâtușeze, el a putut primi aceia ce-i aduceau civilizațiile cele mai deosebite. Niciun teren nu era mai potrivit pentru a putea combina tradițiunile deosebite ale civilizațiilor Greciei și Orientului în acelaș timp cu metodele și procedeele care-i veniau din lumea persană și elenistică. Și, dacă, după cum spune Strzygowski, arta bizantină s'a pregătit în Alexandria, Antiohia și Efes, dacă a crescut în anumite centre elenistice, în Antiohia în special, nu-i mai puțin adevărat că în Constantinopol, în

sec. V și VI, ea va atinge maximum dezvoltării, ajungând la o deplină unitate. De aici ea își va exercita apoi, în viitor, influența în toate părțile lumii creștine, ajungând de o potrivă și în Nordul înghețat al Rusiei și în Apus, în Italia, Franța, Germania și pe coastele pline de soare ale Africei.

C. C. Giurescu.

* * *

Dacoromania, anuariul de la Cluj al „Museului limbii române“, e o publicație deosebit de importantă. Am vorbit și aiurea despre studiul d-lui V. Grecu asupra lui „Erotochrit“. — D. Sextil Pușcariu tratează despre onomatopeile în românește (în Moldova-de-sus cîntecul pitpalacului se zice: «păpăduchi», nu «prind-păduchi»; «zumzet» l-am întrebuițat în prosă eu, crezînd că astfel creez cuvîntul: nu-l știam din Coșbuc; găina cîrcii, nu „cârcăe“). — În articolul d-lui N. Drăganu despre *timpa* observ că „tîmpănar“ e *tympanarius*, acel care cîntă din „tîmpene“, din „tîmpane“. Foarte adevărată observația că „Ungurii au ajuns la Brașov după și prin Sași“, dovedită și prin numele maghiar al Timpei: Czenk după Zinke săsesc. — Tot d. Drăganu se ocupă de numele Chicera (principiul d-lui O. Densusianu al împrumutului direct din albanesă mai e oare de admis?). Chi-ciură înseamnă brumă, mai ales pe haine, în moldoveneste. Interesante observațiile lui Hasdeu și ale d-lui Densusianu despre împrumutarea de Unguri din românește a cuvîntului *mal* cu sens de munte. La Abrud se observă cu dreptate că greșit a înlăturat Academia Română numele de localități din «Dicționarul» ei. Extrem de interesante sînt observațiile, care se potrivesc cu alte etimologii grecești sau dacico-grecești, asupra sensului lui Abrud-Obrud: dacă Hasdeu a adus însă în paralelă pe Abrutum din Moesia cu lupta lui Decius contra Goților, trebuie să amintim pe Abrytos. Acel sunet dacic care se putea interpreta și *a* și *o* poate fi la originea diftongului român *oa*. Folositoare și lista cuvintelor maghiare în românește, pentru singura literă *a*: de la *armăsar* păstoresc, la *agud*, *ardeiu*, din domeniul agriculturii, la *arniciu*, din al țesutului, la *afurisenie* (dar grecescul *ἀφορίσιον*?), din al religiei. De sigur că „numele topice sînt mai conservative în privința dezvoltării fonetice decît cele comune“: e față de dînesele o intervenție inhibitivă a voinții ca în cuvintele socotite ca magice din descîntece. Potrivirea

Abrudului cu Agiud, Şamşud, Aiud, pe care o presintam altădată, trebuie părăsită chiar după mărturia Ungurilor. Cu privire la Bîrsa (şi aici Ungurii fac ca prin ungureşte să treacă la noi numele dacice...), oaia bîrsană vine de la Bîrsa (celelalte nume de oi : ţurcană, stogoşă, pîrnaie, mestrugană etc., nu vin de la locuri) ori ambele vin de la acelaşi depărtat sens comun ?

La articolul d-lui Silviu Dragomir observăm că *jupa* bănăţeană e adusă de Sirbi, iar Jupăneşti, Jupani (acelaşi lucru) vine de la moşul satului, Jupan. Jupa slavă echivalează ea totdeauna cu o vale? Nu cred că Scaunele au înlocuit jupele străine, ci că ici şi colo s'a încercat în Scaune, fără succes, strecurarea jupei. Jupanii din documente au venit odată cu cancelaria slavă. Asămănarea demnitarilor munteni şi a celor croaţi nu-mi pare a putea duce la concluzii istorice, cu toată opinia contrară a lui Jireček (v. şi inscripţia «tesaurului lui Attila», presintat de Hampel, *Altertümer frühen Mittelalters in Ungarn, ibid.*, p. 198): împrumutul nostru direct de la Franci nu e de admis. Jitari se află şi în Moldova. Interesant actul bănăţean despre crainici din Csánki (pp. 151-2): un nou dregător român arhaic se desface din el cu atribuţiile lui, care nu sînt de a „crainici“, ci vin de la calitatea de şef de craină. Foarte dreaptă constatarea caracterului de locuinţă statornică al Banatului (pp. 155-6). *Gradul* slav, cetatea, e o copie a celor de lemn carolingieni. D. Dragomir li adaugă ca element defensiv *prisăcile*.— În articolul despre vocativul *le* al d-lui Capidan relev ez aserţiunea lui Thajlóczy, în *Illyrisch-Albanische Forschungen*, că „aşezarea slavă din Friul până în alpii dinarici şi la Şardag a găsit pe păstorii romîni“, un Radul apărînd în 1170-80 până la Tagliamento (p. 196). Budmani constată elemente vlahe în ragusana actuală (coapsă, tîmple, faţă, lac) (p. 199). — Balada sîrbească a căsătoriei lui «Radulbeg», Vodă-Radu, cu fata lui Ivan Cernoievici din Muntenegru (p. 202) pare a reda un fapt istoric: ea ar fi fost soţia lui Raducel-Mare. Rolul lui Mihai Viteazul în «desrăbirea Albei Bulgariei» apare într'un cîntec din *Sbornicul bulgar*, XI, p. 28 (v. p. 206); se spune şi „Ţara-Românească“ (*Romania*). Teoria d-lui Weigand, care ni iea numele în *ul* şi *escul* pentru a le face bulgăreşti, e pe atît de ridiculă, pe cît de interesată.

D. V. Bogrea aduce paralele greceşti, slave, franceze pentru numele de localităţi după «moş». El dă o nouă serie de nume

în *otă* (p. 212). „Ducărinții“ din Documentele Aman trebuie să fie o rea cetire a mea pentru «Dunărinții». Cîteva nume luate de la Unguri (și Pingărații, de fapt Pingăraț, Ponkrátz), p. 219.

Moldovenii zic (pp. 231-2) a îmbodoli. Verbul *a scormoni*, de la *cormana* plugului, e adaus la tesaurul de termeni împrumutați vieții agricole (mai sîntem noi un popor exclusiv păstoresc?), *a sprijini* vine de la *prājina* proptelei. După d. Giuglea, *cîrlan* e *carnalis* (d-sa observă că și *făt* era la început cuvînt pastoral). Se mai adaugă la fondul latin: *a pierseca* (*persecare*), *rutes* (*rursum*), *a ușta* (*oscitare*). D. Bogrea se pronunță pentru *sat* din *fossatum*, direct, fără amestec «albanes»; argumentele sale, uimitor de bogate, sînt luate din cîmpul tuturor limbilor. La cuvintele latine d-sa adaugă: *aret* (*halitus*), *berc* (*brevi coda*), *fiulă* (*fibula*), *flam* (*flabum*), *a împătra* (*impetrare*), *sugrunde* (*subgrunda*), *uib* (*obrius*) (apoi și cîteva grecești-tărzii sau și țigano-grecești); cîteva vechi (ca *proor*, *πρόωρος*). De la d. Bogrea și o sumă de elemente ungurești și orientale (nume omenești, multe).

La d. Drăganu „cince“ — *cimex*, ploșniță, apoi *cunoștinte* și *creștîinte*, a *îmbăgina* de la *ambages*, *premitariu*, *παραπράρις*, *utrinde*, *zo te cuște* (*Deus te constet*). La d. Lacea *a decure* («decuînd»), a decurge.

Reținem declarația d-lui Sextil Pușcariu: „Este aproape un curent printre filologii cari se ocupă cu studiul limbilor balcanice, ca, ori de cîte ori dau de cîte un cuvînt cu origine necunoscută, dar care este același la unele sau toate limbile balcanice, să admită că sînt de proveniență slavă, albanesă sau chiar greacă, însă numai românească nu“ (p. 331). Dar se arată, ceia ce e de mare interes pentru chestia împrumuturilor culturale, că numai sensul de carte-hîrtie și *liber* vine la Balcanici de la Romîni.

Se descrie un nou exemplar complet din Evangheliariul lui Coresi, pe lîngă cel descris de d. Mario Roques (*Romania*, XXXVI, p. 429 și urm.): în el sînt și două foi ale «Titlului» din 1564 («o mitropol», notița manuscrisă, e: «ot Mitropolie»). Se vedește, printr'o notiță despre contele Vass, ca și prin declarația însăși a autorului, că «Economia» de la 1806 nu e de Petru Maior, ci de Șincai (p. 348; v. și p. 559). Se arată că Radu Mănescu n'a făcut decît să copie *Evangheliariul*. D. Drăganu arată și care e epoca fragmentului Martian pe care-l dădusem în *Analele Academiei Romîne*, XXVIII, p. 99-115. D. Giuglea

a găsit o Cazanie prefăcută în românește, la 1682, de un anonim preot rus după un original rusesc.

Despre lucrarea lui Walter Domaschke am dat o recenzie în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale“. D. Sextil Pușcariu observă că forma plugului nostru e latină și că datina plugașorului e din fondul de tradiții latin. Dispariția lui «arat» pentru plug (la Aromîni se păstrează termenul) e explicată prin nevoia de a se evita confuzia cu participiul trecut al verbului *a ara* (pp. 404-5). Critica tendinței de a ne înfățișa ca pe niște ciobani barbari cerșind noțiuni de cultură de la Bulgari e făcută și aici (p. 406 și urm.). Și aici se înfierează obiceiul de a ni sustrage tot ceia ce în grupul de limbi din Europa sud-estică este vădit romanic: e bine că filologii noștri încep a se desface dintr'o prea lungă sclăvie: aflăm că slavisti ca Berneker au prins și ei a ridica de pe capul nostru osînda (p. 410). *Puchi* nu se întrebunțează numai în Bucovina, ci în toată Moldova («a avea puchi la ochi»), iar puchiu — păduche e din graiul copilăresc. În Moldova cu siguranță se zice *flăcărăie* (flăcără mare). — D. T. Capidan aduce înaintea casul interesant al comunelor aromânești refăcute dăunăzi pe locuri pustii asupra cărora plutia însă un nume slav. Profesorul ceh Skok a observat în inscripțiile latine din Dalmația fenomene fonestice românești (vetranus, veri = velis, urdenare, ustiarius, di = dies, socrus, quod si = ca să, natus = nat, tata). — În darea de samă despre o carte privitoare la Retoromani se arată că biserică se află și la *aceștia* (și la *Sarzi*; v. și p. 471). — D. Pușcariu se ocupă din nou de serbători, latine de origine: Apă-Botează (Bobotează), etc. La numele ce sfinți din Vechiul Regat semnalăm: Sin-Nicoară, biserica din Argeș. — D. Bogrea are dreptate: Gararăul din colinde e «Muntele Eleonului» în versiune slavă. — Dintr'un articol al d-lui Skok (recensat p. 521) se vede că și acum ciobanii din Dalmația numără oile românește.

* * *

În *Viața Agricolă*, XIII, no. 1, d. D. G. Chițoiu dă note asupra activității lui I. Ionescu (de la Brad), cunoscutul agronom și partisan al împroprietării din generația de la 1840. După biografia lui, se arată începuturile umile ale fiului de preot sătesc și ucenic de blănar.

* * *

În volumul tipărit la 1840 de dr. Heinrich Mayer, la Braunschweig, pentru comemorarea lui Gutenberg (*Gutenbergs Album*), cu contribuții în toate limbile pământului, Romîni sînt reprezentați, după un text în letonă, prin această naivă bucată în cirilice, iscălită Dionisie Petrovici: "

Cu scurtă viață omul aleargă către sfîrșit
 Și, cînd ajunge la punte, toate el și-au părăsit;
 După ducerea lui pierde aur, argint, avuții,
 Mărirea numelui numai lasă omul în vecii.
 Cînd în lumea colorată învecitul ne-au minat,
 Atunci el cu îndurată voie un înger ni-au dat,
 Car' să ni arate calea către sînta sîntelor
 Și la perfecția ființei făcătoarea lumilor.
 Îngerul acela mintea nu de rare ori ne-au dus
 La mirare, și rădică pe om din negură sus.
 Gutenberg el ni-au dat sămînul ce cu mintea s'au făcut
 Cînd în veacuri năroiașe vecinic fruct el au crescut.
 Limbele era' ngropate, moarte erau științele,
 Prejudecări, ruiditatea și domniau puterile.
 Însă negura au spart el ca un zău puternicit
 S'au ridicat pestă om și numele-și au învecit.

* * *

O foaie din Ardeal publică această notiță:

«Un antimis al lui Atanasie Anghel a descoperit pâr. asesor de la Sibiu, Mateiu Voileanu, în arhiva consistorială de acolo. Este un antimis dat la 1698 bisericii din Cetatea-de-Baltă, care poartă următoarea inscripție: «Jertfelnicul dumnezeiesc, peste care se obrișesc dumnezeștiile slujbe. Blăgostovitu-sau și s'au sfințit de Preasfințitul Mitropolit Atanasie al Mitropoliei Belgradului și s'au dat... în zilele Măriei Sale Craiului Leopold, Iosif 1698»¹.

* * *

Dreptatea din Chișinău (1-iu Februar) are note ale d-lui Iustin Frățiman, în care se reproduce știrea, dată de maiorul von Raan (?), despre Chișinău în 1787—90. Casele cele mai bune, 300 la număr, sînt ruinate, ca și dughenile și șase sau șapte biserici.

* * *

¹ L-am descris exact în *Studii și documente*, XII, p. 297.

În *Transilvania*, n-le 10-12 din anul LII, d. G. Bogdan-Duică se ocupă de cumnatul lui Alecsandri, Costachi Rolla. Despre doctorul Eustatiu, tatăl lui, se puteau găsi știri în volumul X din colecția Harmuzaki: el funcționa în 1819, pe vremea ciumei din Iași (pp. 57-8; casa lui, p. 156). La 1829 el dă o rețetă, păstrată (p. 559, nota 4). Era unul din cei doi efori ai tipografiei Cretanului Bernard la Iași (*Arhiva din Iași*, VII, p. 155). Legăturile lui Rolla ca student la München cu profesorul Thiersch se explică, în adevăr, prin amestecul acestuia în mișcarea grecească (v. tabla la *Istoria Statelor balcanice*).

Interesante statistice maramureșene (de d. Filipciuc). D. Al. Borza se ocupă de *Istoria naturii*, manuscrisă, a lui Șincai. E o *prelucrare* după Helmuth, plină de cuvinte populare și de lămuriri despre Ardeal; credea în «scrumul de liliac ars» pentru tusă (p. 829). Un întins articol al d-lui N. Drăgan despre posesiile de școlar ale lui Coșbuc. Cutare traducere din Freiligrath (p. 843) sau Kosegarton (p. 845), e superbă. «Pepelea din cenușă» e o inspirație proprie. Sînt și încercări metrice vigoase (pp. 856-7).

Cu o erudiție deosebită pâr. Meteș face istoria satului Gicmalu și publică însemnări de pe cărțile bisericii. O notă exactă despre descoperirea, de d. Andrei Birseanu, într'un manuscript maramureșean, a catehismului tipărit supt Vlădica Sava, în Țara-Românească fiind Mitropolit Efrem, deci pe la 1560, și a unei *Pravile* românești a lui Coresi.

* * *

În *Revista Moldovei*, d. M. Graur se ocupă de Rutenii coloniștii în satele Siminică, Flămînzi, Hlipiceni, Călărași și Libertatea din județul Botoșani «Galățeanca» pe care o joacă n'are nimic a face cu Galații, ci cu Galiția. Sînt oameni muncitori, gospodari, dar nu curați, și au năravul beției. Toți declară însă că sînt «Moldoveni». Numele în *ciuc* și în *schî* se adaugă la vechi tulpine românești. Au participat violent la mișcarea din 1907.

Tot acolo biografia profesorului de geografie Velea, mort de curînd.

Pâr. Al. Simionescu își continuă studiul despre mănăstirea Vorona.

* * *

Calendarul *Glasul Bucovinei* pe 1922 e de execuție cu totul superioară. Cuprinde, pe lângă articole de actualitate, conferința d-lui I. Nistor despre Neagoe Basarab (și d-sa admite părerea mea că Negrul-Vodă e de fapt „Neagul“, Neagoe). D. Leca Morariu descrie un manuscris de fabule ale lui Isop.

Manuscrisul de „Isopie“ pe care-l descrie d. Leca Morariu a fost scris la Voroneț de călugărul Ieronim Stoleriul în 1801. Forme ca fâmeie, oao, luò, ohtă, mnule, blem, cuvinte ca «mangiri», «lighiu», «dulf», „breb“, „trimbotas“, „solonariu“, etc., arată un original vechiu (inceputul secolului al XVII-lea cel puțin). De remarcat și unele ilustrații naive.

* * *

D. Sever Zotta îmi comunică acest regest de document extrem de interesant pentru originea munteană a Hatmanului Balica.

București, 7089, 19 Maiu. Mihnea-Vodă judecă pe Radu Postelnicul și frații lui, Preda și Stroe, fiii lui Radu Buzescu Armaș, și pe fiii lui Dumitru Postelnic: Radul Postelnic și Badea Comis și Dragomir și «fiii lui Gherghina Pitariulū, pan Balica Hatmanulū și Radul Postelnicul» (în textul slav e românește: *Pitariul și Hatmanul*). (Pergament, în colecția d-lui M. Săulescu.)

* * *

Într-o notiță dată lui Napoleon de Talleyrand după victoria de la Ulm pentru pacea cu Austria se spune că, luîndu-se lui Francisc I-iu alte provincii, i s'ar putea da compensații: „Où étaient placées ces compensations? Dans la vallée même du Danube, qui est le grand fleuve autrichien. Elles consistaient dans la Valachie, la Moldavie, la Bessarabie et la partie la plus septentrionale de la Bulgarie“ (Mignet, *Notice historique sur le prince de Talleyrand*).

* * *

În *Cultura creștină* pe Decembre o scrisoare a Banului Mihai Ghica, mulțămînd, la 1836, episcopului Samuil Vulcan de la Oradea-Mare pentru trimeterea de cărți destinate Colegiului St. Sava.

De semnalat și nota din „Ephemerides vindobonenses“ pe 1776 despre visitațiile canonice și meritele episcopului Grigorie Maior din Blaj.

* * *

O piatră de mormînt publicată în *Kyrkor i Kallands rad* din Stockholm (p. 4) e absolut așa ornată în stil roman la mormîntul lui Ștefan fiul lui Alexandru din mănăstirea Neamțului. Tot așa figurile de la pp. 45, 74, 127, 128. Zugrăveala de plafond pe p. 36 e ca la Potlogi și la Fundenii Doamnei. Absoluț bizantine sînt chipurile de pe p. 70. V. și cele de la p. 74 (biserica din Odensala).

* * *

Note despre «*villae olachales*» din Maramurăș, Bereg și Ung în *Cultura creștină*, X, 10-11, de păr. Tășiedanu. Asupra relațiilor episcopului Samuil Vulcan cu neuniții între alții Moise Nicoară, vorbește păr. Iacob Radu. Tot acolo note, de păr. I. Boroș, despre catolicism în Banat (și după inedite).

În *Patria*, IV, n-le 52 și urm., d. Ștefan Meteș, dă după inedite în Budapesta, lista Voevozilor romîni din domeniul Ciceului în 1553.

*

Schitul Zagavia. — Schitul lui Zagavie de lângă Hirău, unde a fost egumen Amfilohie, episcop de Hotin, avea la 1852 ca urmaș al acestuia pe arhimandritul Veniamin Zagavianul, cărturar zelos, care lua, ca «prenumerant», zece exemplare din *Palmira și Flaminia sau secretul*, tradusă după d-na de Genlis de Sofia Coce.

*

Pe un exemplar din *Garibaldi, istoria biruinței a Două Sicilii*, traducere de George Picolo și Constantin Jestian (București 1866) aflu, pe un elegant timbru: „I. Dragomirescu, legătorie și galanterie, Strada Francesă, Ploești“.

* * *

În *Cele Trei Crișuri*, păr. Gavril Popovici semnalează un Mineiu manuscript din 1713, păstrat în biserica de la Lupoiaia. Tatăl nostru“ are forma: „Tatăl nostru carele *petreci* spre ceriuri“. D sa vorbește de un altul aflător la Hirsești, în aceleași părți.

* * *

În *Cugetul românesc*, I, 1, d. I. I. C. Brătianu publică o notă despre *Obșteasca Tînguire* de la 1824, pe care o crede inedită.

Ea e tipărită de mult în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, II, pp. 177-8 și s'a analizat în Iorga, *Ist. literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, II, pp. 364—7.

* * *

O cercetare prin mănăstirile de lângă București a dat aflarea la Pasărea, pe un Ceaslov de Iași, 1797, a acestor însemnări de la episcopul Calinic Cernicanul:

La anulul 1831, Iulie 7, în ziua de pogorârea Sf. Duhă mă aflamă bolnavă, iară la Avgustă 30 au raposatū părintele Pimenū duhovnicū cu o minunată săvârșire: că, după ce ș'aū săpatū groapa cu patruzeci zile innainte, apoi, la 29 ale Iunii, aū slujătū sfânta leturghie, și înă 30 s'aū săvârșitū fără nicio durere, șazândū [de] vorbă cu mine, răzimatū de perină, ș'aū datū duhulū înă mâinile lui Dumnezeuū.

831, Avgustū 30.

Calinicū, arhimandritulū opști Cernichi.

1831, Dichm̄v. s'aū începutū biserica dinū celaltū ostrovū, Sft. Gheorghie, a șă da josū, ca să facemū alta noo, mai bună, înă cinstea Schimbării la față a lui Hristos.

1832 s'aū începutū a să zidi, Aprilie înă 25.

1836 s'aū slințitū, Avgustū 6, de Ioanichie arhiereū Stra[to]-n[ichias].

1838, Inuarie 11, înă zi Marți seară, la 3 ceasuri și 3 șferturi dinū noapte, s'aū cutremuratū pământulū foarte tare; aū căzutū și turla biserici ceī noo, a Schimbării la față, și cea mare a Sf. Nicolae i i-aū căzut o turlă și celelalte s'aū zdrobitū.

1833, Noem. 8, aū răposatū maica mea Filotheia schimonahia înă schitulū Pasărea. Oct. 1: 7.

Calinicū arhimandritū Cernichi, născutū în politia București la anulū 1759, Ocv. luna înă șapte.

1807, Martie 18, venitū la monastire de opște.

1808, anu, în luna Noemyrie 12. călugăritū înă mănăstirea Cernica, de arhim. Timothei, starețū alū obștii Cernichi.

1808, luna Dichemyrie 3, hirotonisitū diaconū de arhiereu Sofronie Vrața înă monastire Cernichi.

1813, Fevruarie 18, hirotonisitū preotū de arhiereu Dionisie Savastisū, înă maha[la]o Batiști, înă București.

1815, Septe[m]vrie 20, hirotonisitū duhovnicū de părintele Mitropolitulū Nictarie.

1818, Aprilie 17, shimnicitū de părintele arhim. Dorothei, starețū Cernichi.

1818, Dichemyrie 14, cu cererea tuturoiū părinților pusū egumenū monastiri Cernichi de Mitrop. Nictarie.

1820, Aprilie 9, hirotonisitū arhima[n]d[ritū] de Mitropolitulū Dionisie, înă monastirea Cernica, înă biserica cea mare, a Sf. irh Nicolae de la Mira.

Calinicū, arhim. Cernichi, nevrednicū.

1850, Septevrie 14, cu porunca Domnulū Barbulū Dimitrie Știrbei adunându-să opștească ecstraordinare, s'aū a'esū Mitro-

polită părintele Nifon, călugăr, preot din monastire Cernica, episcop la Râmnic părintele Callinic, arhimandritul Cernichi, episcop la Buzău părintele Filohtii, episcop la Argeș părintele Climent, aflându-se toate scaunurile vacante.

1852, Septembrie 11, s'a pus temelii bisericii din sfânta episcopie Rîmnic den județul Vâlcea. fiind-că biserica, case arhierestii, siminaru, era ruenite de vechime și de focul de la 1847.

1852, Septembrie 16, s'a pus temelii bisericii din episcopia Rîmnic.

1857, Ianuarie întâiu, s'a sfintit biserica episcopii Râm., s'a făcut casele arhierestii, Seminarul, case la bulnița epc. pentru școlari, acestea prin noi.

C. Rm. Nou-Severin.

Pecete cu Calinic arh. c., o. j., 1822.

Pe o *Îndreptare a legii*, 1652:

Această sfântă și dumnezeiască carte este cumpărată de vrednicul robul lui Dumnezeu în anul patruzeci și doi; 1817, Mai 28.

Costandin iuzbaș sin Nicolae izbaș otu Pop[a]-Rus[u].
Scarlatu Drăgoescu epitropu sfintei bisericii Caimata.

* * *

Pe zidurile bisericii din *Mofleni* (vechiul Bucovăț), lângă Craiova, despre care vezi și *Inscripțiile mele*, I, p. 215, am aflat acești grafitti pe cărămizile din afară ale clădirii din secolul al XVI-lea, zidire a Banului Ștefan: «Ioan erei preot. — Să se știe în ce an mi-am pus —. — *La 1781 au venit Patriiarhul Avramu Erusalim*¹. — Pătru ot Leamna, 7292. — Amvrosie. — Eromonahul Nicodemu [foarte frumoasă scrisoare]. — Rafaelu ermonah [tot așa]. — Partenie ermonah, 7179. — Gheorghe Logofătu. — Pirvu Popa, 7234. — Vasile monah. — Danco Logofăt ot Ciori, 1808. — Petru ot Beresta, 7174. — Neofit Popa Stan, 7190. — Preda Logofăt. — 1790 Anghel. — Dinu En... [foarte veche]. — Vlăduț, 7169. — Pomeni gospodi raba tvoia Anghel. — Pomeni gospodi rab tvoi Dumitru, 1780 [arabice]. — Dumitru ermonah².

* * *

¹ E acel care (v. cartea mea *Istoria Românilor prin călători*, III, la analiza operei lui Andreas Wolf) a adus la noi Proschuetariul grecesc litografiat și a tipărit la Iași afurisania contra luxului femeilor.

² Grafitele din 1605 și 1637-8, precum și al egumenului Mihail, din 1753 *Inscripții*, I. c.

În biserica de la Preajba (Dolj):

De-asupra intrării:

Această sfântă și dumnezeiască biserică ce să prăznuiaște hramul Sftului Apostolū și întâiul mucenic arhidiaconū Ștefanū și marelea mucenicū Gheorghe făcătoriulū de minuni, carelia s'au ziditū dinū temeliia ei și s'au infrumsătatū cu toată po-doaba duple cumū să viade cu toată cheltuiala și osteniaia dumnealui jupanū Hagi Stanū Jiiianu Velū Paharnicū¹ în zilelea pria-înaltatului și luminatului Mări Sale Domnului Io Alexandru Ioanū Ipsilante Voivodū, cu blagoslovenia Priasfinții Sale părintelui chiriu chirū Chesarie episcopu Rîmnicului, la anu de la Zidire 7286, iară de la Hristos 1778, luna lui Noem. 25.

Alătura:

1813, Apr. 21, Barbu sin Anghelu a pusū acestū leatū în vrea-mea cândū erea Stavăru erei Doșu.

Pe o icoană:

Această sf. icon[ă] au făcut-o dd. Ioan Theodoru Prejbeanu, spre pomenire; 1827, Ghenar 28.

Se înseamnă pe zugrăveală numele Postelniculul zugrav, care a făcut chipurile ctitorilor la 1834, în Septembrie — era din Petrița —, iar la 1844 al lui Gaitano Mile și al zugravului Barbu Coșovanu.

Evangelhie de la 1693, dată de Hagi-Stan Jianu, cu inscripție grecească.

Pe o icoană:

Aceasta sf. icoană s'au făcut cu cheltuiala dumnealor ctitorilor celor noi ai acestei sf. biserici; 1833, Dech. 15.

Constantin Ioan Theodor, Barbu Zugravu.

Pe alta:

Aceasta s. icoană s'au făcut cu cheltuiala d. chir Constantin Theodor, spre veșnică pomenire; 1834 Martie 26.

Zugrav Postelnic Barbu Coșoveanu.

Portrete de ctitori:

Barbu, Scarlat, Voichița, Hagi Voicu, tatăl dumnealui, Ha-gița Ivana, mama dumnealui, Nicolae, Vlăduț, Vel Pitar, zet Hagi Stan Jianu Vel Postelnic, ctitor. — Hagica Manda, soția. — Dumnealui Postelnicu Zamfir Jianu Vel Șetrar. — Gheorghe Jianu Vel Medelnicer. Zoița Jianca. — Stan Jianu sin al dum-niei sale Postelnic². — (Apoi episcopul Filaret, popa Anghel și popa Ianache).

Mențiunea cutremurului din 27 Maiu 1790.

¹ V., pentru Jianu, *Studii și doc.*, VIII, pp. LIII—VI.

² Sint cei trei fii ai lui Stan.